HEFSHUIZEN

gemeentebeschrijving
regio Hogeland

Monumenten Inventarisatie Project provincie Groningen

colofon

uitgever : Provincie Groningen

samenstelling
en lay-out : H. van der Iest, sociaal-geograaf
J.T. Possel, kunsthistoricus
M. van der Werff, sociaal-geograaf
J.B. Wolters, stedebouwkundige

INLEIDING

De gemeentebeschrijving van Hefshuizen is ontstaan in het kader van het Monumenten Inventarisatie Project (MIP). Dit project is geïnitieerd door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en uitgevoerd door de provincies. Het heeft als doel een globaal overzicht te geven van de stedebouw en bouwkunst uit de periode 1850-1940. De inventarisatie is per provincie, gebiedsgewijs aangepakt. Voor de provincie Groningen waren dat de volgende gebieden: het Hogeland (inclusief de gemeente Slochteren), het Westerkwartier, het Oldambt, de Veenkoloniën en het Gorecht.

Om greep te krijgen op het inventarisatiegebied is de volgende methodiek ontwikkeld:
1 er is een regiobeschrijving gemaakt van elk van de hierboven genoemde gebieden, die een algemeen kader biedt voor de uitgevoerde inventarisaties;
2 in samenhang daarmee is per gemeente een gemeentebeschrijving opgesteld, die nader ingaat op de ontwikkelingen in die gemeente;
3 verder zijn door middel van veldwerk structuren en objecten uit de betreffende periode geïnventariseerd. De inventarisatie heeft tevens als toetsing gediend van de regio- en gemeentebeschrijving.

In de gemeentebeschrijving van Hefshuizen wordt in het kort een beeld geschetst van de ontwikkelingsgeschiedenis van de gemeente tot 1940. De volgende aspecten komen hierbij aan de orde:

1 begrenzing en ligging van het gebied
2 ontstaansgeschiedenis
3 grondgebruik
4 infrastructuur
5 nederzettingsstructuur.

Na deze ontwikkelingsschets van de gemeente wordt tenslotte in hoofdstuk 6 doel en methodiek van het stedebouwkundig veldonderzoek en de inventarisatie van de bouwkunst weergegeven.

Bij de totstandkoming van deze gemeentebeschrijving en de inventarisatie hebben wij van de kant van de gemeente alle mogelijke medewerking ontvangen. Wij willen haar hiervoor hartelijk bedanken.

J.T. Possel
M. van der Werff
J.B. Wolters

Inhoudsopgave

GEMEENTEBESCHRIJVING HEFSHUIZEN

1 Ligging.....1

2 Ontstaansgeschiedenis.....2
2.1 Geologische geschiedenis.....2
2.2 Bewoningsgeschiedenis.....2

3 Agrarisch grondgebruik.....4

4 Infrastructuur.....6
4.1 Landwegen.....6
4.2 Waterwegen.....6
4.3 Spoorwegen.....7
4.4 Overig vervoer.....7

5 Nederzettingsstructuur.....8
5.1 Algemeen.....8
5.2 Nederzettingsstructuur per dorp.....10
- Uithuizen.....10
- Uithuizermeeden.....13
- Oldenzijl.....15
- Oosteinde.....16
- Oosternieland.....17
- Oudeschip.....17
- Roodeschool.....18
5.3 Verspreide bebouwing.....20

INVENTARISATIE

6 Inventarisatie stedebouw en bouwkunst.....22
6.1 Stedebouwkundig veldonderzoek.....22
- Stedebouwkundige typologie Uithuizen
- Stedebouwkundige typologie Uithuizermeeden
- Stedebouwkundige typologie Roodeschool
6.2 Inventarisatie van de bouwkunst.....23

LITERATUURLIJST.....24

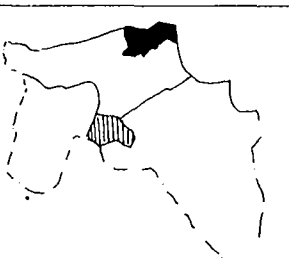

GEMEENTE
HEFSHUIZEN

0 1 2 2 KM

GEMEENTEBESCHRIJVING HEFSHUIZEN

1 Ligging

De gemeente Hefshuizen ligt in het uiterste noordoosten van de provincie Groningen. Het gebied wordt in het zuiden begrensd door de gemeenten Kantens, Stedum, 't Zandt en Bierum en in het westen door de gemeente Usquert. Aan de noordkant ligt de Waddenzee en aan de oostkant de Eems. Hefshuizen is na de gemeentelijke herindeling van het Eemsmondgebied op 1 januari 1979 ontstaan door samenvoeging van de gemeenten Uithuizen en Uithuizermeeden. Het grondgebied van de gemeente beslaat 8973 ha, waaronder 81 ha kwelderland. Hiermee is het één van de grootste gemeenten van het Hogeland.

In de gemeente liggen de kleine dorpen Oldenzijl, Oosteinde, Oosternieland, Oudeschip en Roodeschool en de twee grotere kernen Uithuizen en Uithuizermeeden. De verspreide bebouwing bestaat uit de gehuchten Hefswal, Hooilandseweg, 't Lage van de Weg en Oldorp en uit verspreid liggende boerderijen en woningen.

Na de gemeentelijke herindeling van 1 januari 1990 vormt Hefshuizen samen met de voormalige gemeenten Kantens, Usquert en Warffum de nieuwe gemeente Hefshuizen.

2 Ontstaansgeschiedenis

2.1 Geologische geschiedenis

Rond het begin van de jaartelling bestaat de gemeente Hefshuizen voor het grootste deel uit water van de Fivelboezem en de Waddenzee. De oevers van de Fivelboezem, het mondingsgebied van de rivier de Fivel in de Waddenzee, worden in het oosten gevormd door de kwelderwal die van Eenum via Spijk naar Bierum loopt en in het westen door de kwelderwal die van Usquert richting Middelstum loopt.

Laatstgenoemde kwelderwal was door sedimentatie tijdens een trangressiefase (= periode waarin de zeespiegel stijgt) tussen 1000-600 voor Christus ontstaan. In de periode 50 voor - 300 na Chr. groeit deze kwelderwal naar het oosten toe aan en ontwikkelt zich een soort "haakwallensysteem". Door de groei van dit haakvormig kwelderwallensysteem wordt de Fivelboezem steeds meer ingesloten en slibt geleidelijk aan dicht. Vanaf de twaalfde eeuw worden delen van de voormalige zeeboezem successievelijk bedijkt.

Het aanslibben van kwelderland buiten de eerste dijken zette zich voort, waardoor dit gebied in de achttiende, negentiende en twintigste eeuw kon worden ingepolderd. Deze polders liggen in het algemeen iets hoger dan het binnendijkse gebied, dat bovendien ingeklonken is. De hoogte in de gemeente Hefshuizen varieert van 0,5 meter +N.A.P. in het oude land tot 2,5 meter +N.A.P. in de polders. De wierde Oldorp ligt op een hoogte van 4,3 meter +N.A.P. De bodem in de gemeente bestaat hoofdzakelijk uit zavel en (jonge) klei.

2.2 Bewoningsgeschiedenis

De eerste bewoning in dit gebied ontstaat in de vierde à vijfde eeuw na Christus, wanneer op een haakwal de wierde Oldorp wordt gesticht. De bewoners van deze wierde trekken in de tiende eeuw in noordoostelijke richting waar ze de nederzetting Uithuizen stichten.

De bewoners van Uithuizen gaan het aangeslibde gebied ten oosten van het dorp als hooi- en weiland ("meeden") gebruiken. Doordat er zowel naar het noorden als naar het oosten steeds meer aanslibbing plaatsvindt, wordt er in plm. 1250 ten oosten van Uithuizen de zelfstandige parochie "Uithuister Meeden" gesticht.

In de Fivelboezem vonden vanaf 1192 bedijkingen plaats. Eén van de eerste Fiveldijken liep van Uithuizen in zuidoostelijke richting naar Garsthuizen en Westeremden. Het dorp Oldenzijl is aan deze dijk ontstaan. Enige tijd

later, in 1317, ontstond Oosternieland aan een Fiveldijk waaraan ook Zijldijk kwam te liggen.

Ter bescherming tegen het oprukkende zeewater was in de twaalfde à dertiende eeuw een begin gemaakt met de aanleg van de Oude Dijk: een zeedijk die de hele Groningse kust omvatte en nu voor het grootste deel is afgegraven. Een deel van deze dijk liep ten noorden van Uithuizen via Uithuizermeeden naar het zuidoosten (via Kolhol naar Godlinze). Daar boog de Oude Dijk af naar het noorden richting Spijk. Met de aanleg van dit deel van de Oude Dijk in 1444 kwam er een voorlopig einde aan de inpolderingen in de Fivelboezem.

In 1717 breken als gevolg van de Kerstvloed over de gehele kustlijn de dijken door. Deze worden in 1718 hersteld en verzwaard, waarbij het traject vanaf Pieterburen in de gemeente Eenrum naar het oosten toe, meer naar buiten wordt verlegd. Hierdoor komen de Uiterdijkse landen (nu Oostpolder en Uithuizerpolder genoemd) binnen de zeewering (de Middendijk) te liggen. In deze polder ontstaan o.a. de dorpen Oosteinde, Oudeschip en Roodeschool. Het deel van de Middendijk ten noorden van Uithuizen tot Uithuizermeeden is vergraven.

Het voortdurende aanslibben van kwelderland leidde tot verdere inpolderingen. Zo zijn er, na de bedijking van de Uiterdijkse gebieden, tot 1972 in de gemeente Hefshuizen nog de volgende gebieden ingepolderd:
- 1827 Uithuizerpolder (Noorderdijk)
- 1840 Oostpolder (Uithuizer polderdijk)
- 1876 Eemspolder (Eemspolderdijk)
- 1892 Lauwerpolder (zeedijk)
- 1944 Emmapolder (Emmapolderdijk)
- 1972 Eemshaven (zeedijk)

Na de indijking van de Eemspolder in 1876, breekt bij een hevige storm op 30 januari 1877 de Eemspolderdijk op negen plaatsen door. De Eemspolder loopt dan geheel onder water, maar de Noorderdijk houdt stand. De doorgebroken dijk wordt in de loop van het jaar hersteld.
De afwatering in de gemeente vond oorspronkelijk plaats richting Waddenzee via natuurlijke getijdegeulen zoals de Groote Tjariet en het Uithuizermeedstermaar. Na de inpolderingen werd ten behoeve van de afwatering in de polders de Binnenbermsloot gegraven. Dit water komt in het oosten van de gemeente samen met het Groote Tjariet en wordt in de uiterste oostpunt door een gemaal (Bierumer pomp) geloosd op de zee. Het gebied ten noorden van de lijn Uithuizen-Roodeschool en het gebied ten oosten van Uithuizermeeden wateren op deze manier af. Ten zuiden van Uithuizen en Uithuizermeeden vindt de afwatering plaats via het Boterdiep en het Uithuizermeedstermaar.

3 Agrarisch grondgebruik

Kenmerkend voor het gebied het Hogeland, waarvan de gemeente Hefshuizen deel uitmaakt, zijn de diverse inpolderingen en de ontwikkelingen in de landbouw. De omslag van gras- naar bouwland in de negentiende eeuw is één van deze ontwikkelingen. Voor de volledigheid worden in deze paragraaf de cijfers gebruikt van de gemeentelijke indeling van voor 1979 in de gemeenten Uithuizen en Uithuizermeeden.

AGRARISCH GRONDGEBRUIK GEMEENTE UITHUIZEN

jaar	% akker-bouw	% gras-land	% tuin bouw	tot.opp. cultuurgrond (ha)
1815	23,8	76,2		2150,06
1833	46,9	50,1	3,0	2150,34
1862	76,5	23,5		1912,11
1885	89,3	8,8	1,9	2132,65
1930	81,2	16,1	2,7	2716,02

AGRARISCH GRONDGEBRUIK GEMEENTE UITHUIZERMEEDEN

jaar	% akker-bouw	% gras-land	% tuin-bouw	tot. opp. cultuurgrond (ha)
1815	29,0	71,0		4212,12
1833	49,7	48,3	2,0	3288,98
1862	63,9	36,1		4060,61
1885	89,2	8,4	2,4	3924,49
1930	86,7	11,4	2,0	4321,52

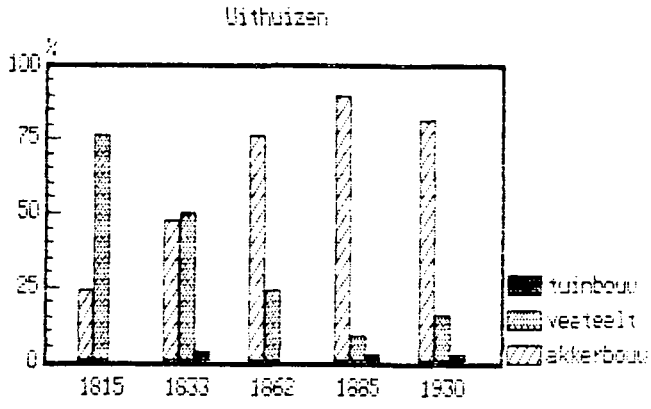

Bron: E.W. Hofstee (1985)

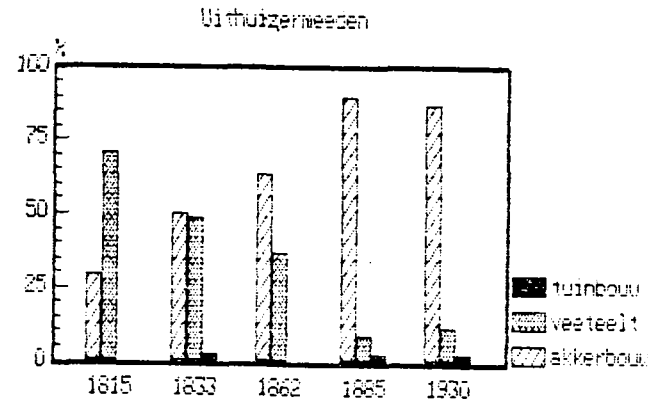

Bron: E.W. Hofstee (1985)

In 1815 schommelt in beide gemeenten het percentage akkerbouwland zo rond vijfentwintig procent van de totale oppervlakte cultuurgrond. In 1833 is dit opgelopen tot bijna vijftig. De omslag van gras- naar bouwland heeft in Uithuizen en Uithuizermeeden iets later plaatsgevonden dan in de omliggende gemeenten. Baflo en Warffum bijv. hadden al in 1815 respectievelijk 45% en 47% akkerbouwland in gebruik. Reden hiervan zijn mogelijk de late inpolderingen die in de gemeente Hefshuizen plaatsvonden.

In de periode na 1833 zet de omslag echter duidelijk door, zodat beide gemeenten in 1885 op bijna negentig procent van hun cultuurgrond akkerbouwprodukten verbouwen. Oorzaken van deze omslag zijn o.a. de veepest, de verbetering van de waterbeheersing en de grote vraag naar akkerbouwprodukten. Tussen 1885-1930 neemt als gevolg van de landbouwcrisis het percentage bouwland af ten gunste van de oppervlakte grasland.

Rond 1850 komt in het grootste deel van de gemeente de zgn. opstrekkende heerdenverkaveling voor als gevolg van het recht van opstrek. Dit hield in dat alle land dat aan het land van een boer vastslibde, eigendom werd van deze boer. Door de voortdurende aanslibbing werden de kavels langgerekt (opstrekkend) van aard.

Ten zuiden van de lijn Uithuizen-Uithuizermeeden-Oosteinde komt omstreeks 1850 onregelmatige blokverkaveling voor: het oudste bestaande verkavelingspatroon dat nauwe samenhang vertoont met de oorspronkelijke fysische gesteldheid van het gebied. Men ging namelijk op de hogere delen in het landschap wonen en benutte de oude kreken en prielen als perceelsscheiding.

Door de ruilverkaveling "Hefshuizen" (1983) ondergaat het oude verkavelingspatroon veranderingen: er komen grotere en goed gevormde kavels tot stand die o.a. beter met machines te bewerken zijn.

4 Infrastructuur

4.1 Landwegen

De wegenstructuur in de gemeente Hefshuizen wordt bepaald door:

- de aanwezigheid van kwelderwallen
- de aanwezigheid van dijken
- de ligging van de dorpen en gehuchten
- verspreid liggende boerderijen
- de aanwezigheid van het Boterdiep.

Rond 1850 is de weg Groningen-Warffum-Uithuizen-Uithuizermeeden-Roodeschool-Oosteinde reeds verhard. Deze verharde weg loopt door tot in de gemeente Bierum. Ook de weg van Uithuizen naar het zuiden langs het Boterdiep is bestraat.

Tussen 1850 en 1900 vindt er een aanzienlijke uitbreiding van het verharde wegenstelsel plaats. Alle dorpen zijn dan via een verharde weg bereikbaar. Daarnaast worden wegen in de polders (voornamelijk naar boerderijen) bestraat, waardoor een soort "opstrekkend" wegenpatroon ontstaat.

Tussen 1900 en 1940 wordt het resterende wegenpatroon verhard: vooral wegen naar boerderijen en verbindingswegen, maar ook wegen binnen de bebouwde kom worden van een verharde bovenlaag voorzien.

4.2 Waterwegen

In de gemeente Hefshuizen komen de volgende waterwegen voor:

- Binnenbermsloot (gegraven in 1840)
- Boterdiep (gegraven van 1653-1670)
- Groote Tjariet (natuurlijk)
- Uithuizermeedstermaar (natuurlijk)

De Binnenbermsloot is in 1840 gegraven bij de inpoldering van de Oostpolder. Samen met het Groote Tjariet zorgt dit water voor de afwatering van de polders.

Het Boterdiep is in twee fasen gegraven. Het eerste deel kwam in 1653 gereed en liep van Groningen naar Onderdendam. Het tweede deel, van Onderdendam naar Uithuizen, volgde in 1670. Het dorp Uithuizermeeden staat via het Uithuizermeedstermaar met het Boterdiep in verbinding.

Na de opening van het Boterdiep wordt er een

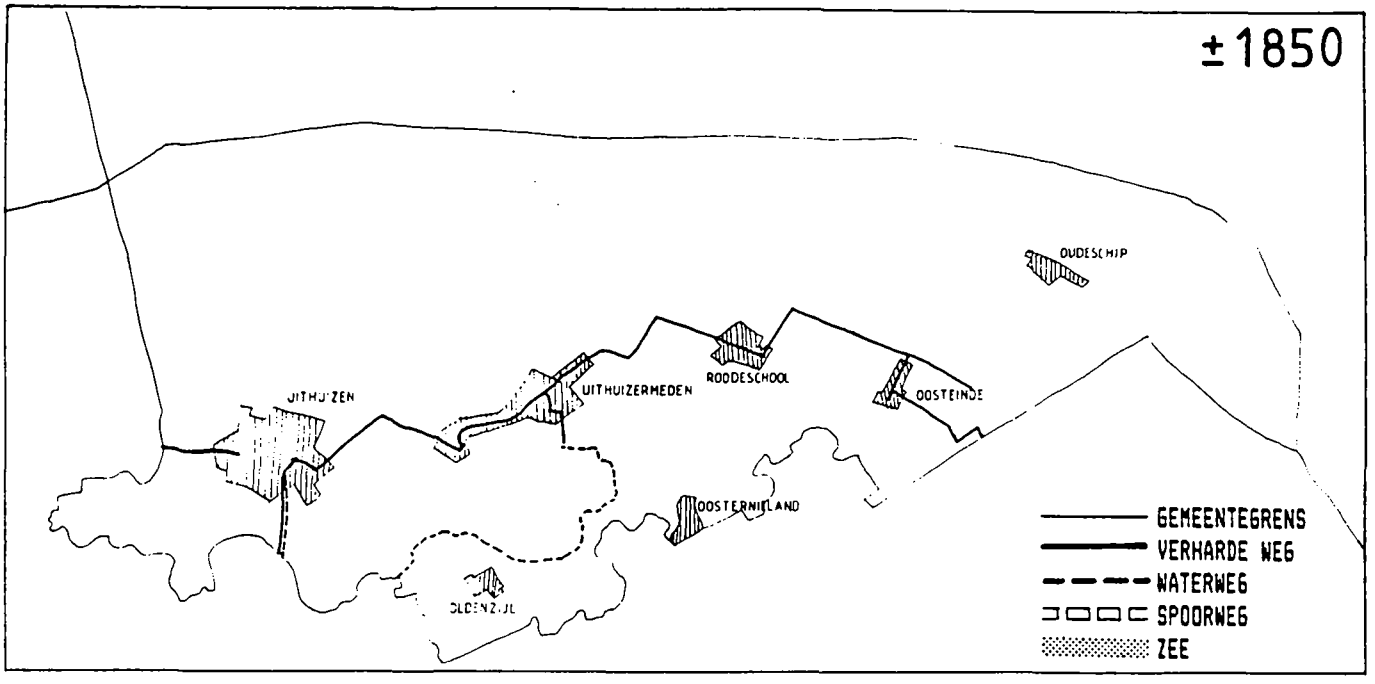
±1850
OUDESCHIP
ROODESCHOOL
UITHUIZERMEDEN
OOSTEINDE
UITHUIZEN
OOSTERNIELAND
OLDENZIJL
GEMEENTEGRENS
VERHARDE WEG
WATERWEG
SPOORWEG
ZEE

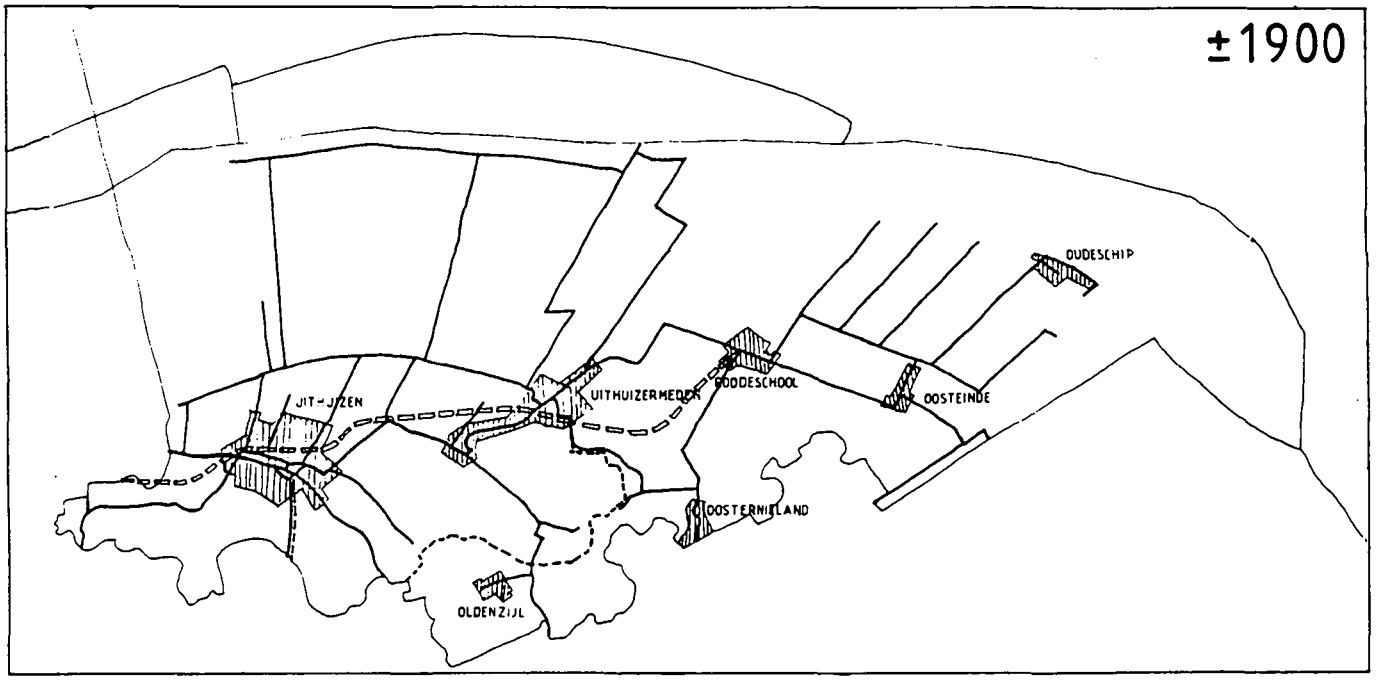
±1900
OUDESCHIP
ROODESCHOOL
UITHUIZERMEDEN
OOSTEINDE
UITHUIZEN
OOSTERNIELAND
OLDENZIJL

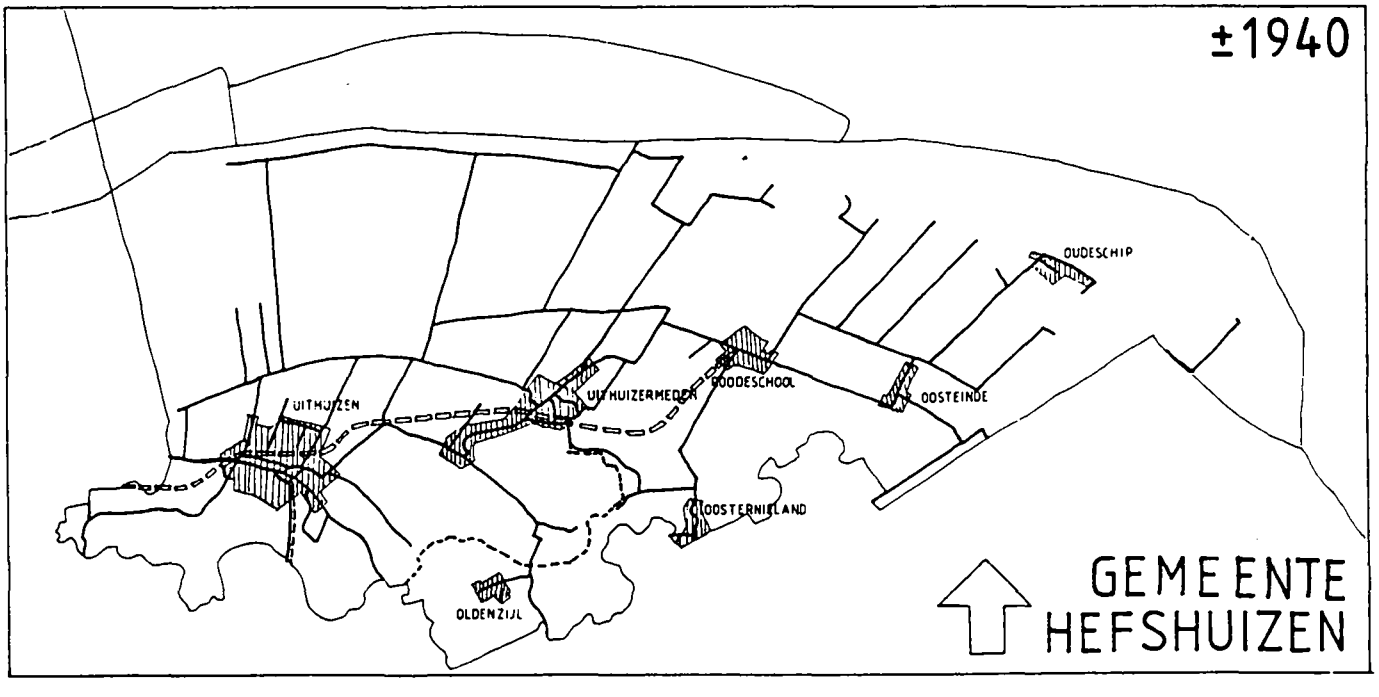
±1940
OUDESCHIP
ROODESCHOOL
UITHUIZERMEDEN
OOSTEINDE
UITHUIZEN
OOSTERNIELAND
OLDENZIJL
GEMEENTE
HEFSHUIZEN

0 1 2 3 4 5KM

trekschuitdienst ingesteld en van 1870 tot 1918 vaart er een stoomboot van Uithuizen naar Groningen. Het goederenvervoer via het Boterdiep blijft, vooral aan het eind van de vorige eeuw, toenemen. Dit heeft een grote bedrijvigheid in en rond de haven van Uithuizen tot gevolg. Tot aan het midden van deze eeuw blijft het Boterdiep een belangrijke scheepvaartverbinding. Daarna verliest het steeds meer zijn vervoersfunctie, doordat de concurrentie van het vrachtverkeer over de weg te groot wordt.

4.3 Spoorwegen

In 1884 wordt door de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen de spoorlijn Groningen-Delfzijl via Sauwerd aangelegd. In 1891 begint de Groninger Locaal Spoorwegmaatschappij (met subsidie van het Rijk) met de aanleg van de spoorweg Sauwerd-Roodeschool via o.a. Winsum en Uithuizen. De lijn wordt in 1893 voor het publiek geopend. Buiten de vaste stopplaatsen van de trein (voor wat betreft de gemeente Hefshuizen) aan de stations van Uithuizen, Uithuizermeeden en Roodeschool worden drie "stopplaatsen op verzoek" ingesteld: aan de Munnikeweg, bij Oldorp/Lage van de Weg en aan de Dingeweg. De oorspronkelijke stations zijn in de loop der tijd vervangen door nieuwe en de stopplaatsen zijn opgeheven.

4.4 Overig vervoer

Vanaf 1885 rijdt er van Uithuizen een omnibus naar Westerwijtwerd (ten zuiden van Middelstum) die aansluiting geeft op de spoorlijn Groningen-Delfzijl. Na het openstellen van de spoorlijn Sauwerd-Roodeschool wordt deze omnibuslijn spoedig opgeheven.

In 1924 wordt in Uithuizen een auto-omnibusdienst opgericht, die van Uithuizen via Usquert en Kantens naar Groningen v.v. reed. Deze busdienst gaat in 1929 een samenwerkingsverband aan met de buslijn Kantens-Groningen en krijgt de naam VADO (Verenigde Autobusdienst Onderneming). Omstreeks 1930 wordt in Uithuizen aan de Borgstraat een gebouw van deze busonderneming neergezet (staat er nog steeds). In 1940 wordt de VADO overgenomen door de Marnedienst uit Zoutkamp die op zijn beurt in 1953 door de GADO wordt overgenomen.

Vanaf het begin van deze eeuw wordt een deel van het goederenvervoer verzorgd door boderijders. Met paard en wagen en later met de vrachtwagen, rijden ze naar de stad Groningen om bestellingen voor de dorpsbewoners op te halen. Zo rijden in 1935 vanuit Oosternieland, Oudeschip, Roodeschool, Uithuizen en Uithuizermeeden boderijders naar Groningen.

5 Nederzettingsstructuur

5.1 Algemeen

In deze gemeente liggen twee, voor het noorden van Groningen, vrij grote dorpen: Uithuizen en Uithuizermeeden. Verder liggen er in de gemeente de kleinere dorpen Oldenzijl, Oosteinde, Oosternieland, Oudeschip en Roodeschool. Van deze vijf is Roodeschool het grootst. Verspreide bebouwing komt voor in de vorm van een aantal gehuchten en als verspreid liggende boerderijen en arbeiderswoningen. In de volgende twee paragrafen worden de dorpen en de verspreide bebouwing behandeld. In deze paragraaf wordt een algemeen beeld geschetst van de bevolkings- en woningaantallen, waarbij wordt uitgegaan van de oorspronkelijke gemeentelijke indeling.

inwoners in Uithuizen

jaar	1859	1869	1879	1899	1930	1947
aantal	3010	3011	3084	3730	4342	4744

woningen in Uithuizen

jaar	1859	1899	1930	1947
aantal	435	805	1096	1197

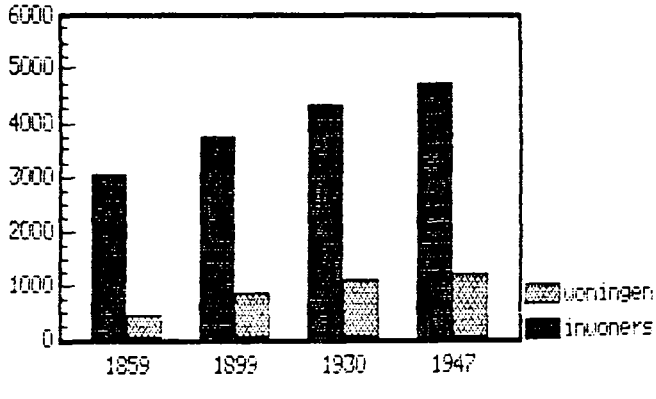

Bronnen: - Volkstellingen
- C.B.S.

Uit de cijfers blijkt dat in de gemeente Uithuizen tussen 1859-1947 het inwonertal toeneemt. De grootste stijging vindt plaats tussen 1879-1899: +646 personen (gemiddeld 32 per jaar). De dertig jaar erna komen er 612 personen bij (gemiddeld 20 per jaar), en tussen

1930-1947 neemt het inwonertal met 402 toe (gemiddeld 24 per jaar).

In de periode 1859-1899 wordt de woningvoorraad met 370 huizen uitgebreid. Hierdoor daalt de woningbezetting van 6,9 personen per woning in 1859 tot 4,6 in 1899. Tussen 1899-1930 komen er 291 woningen bij en in de periode 1930-1947 nog eens 101. De woningbezetting daalt in 1930 tot 4 personen per woning en blijft, door de relatief lage toename van het aantal woningen, tot 1947 stabiel.

inwoners in Uithuizermeeden

jaar	1859	1869	1879	1899	1930	1947
aantal	3550	3592	3845	4066	4859	5418

woningen in Uithuizermeeden

jaar	1859	1899	1930	1947
aantal	533	799	1177	1299

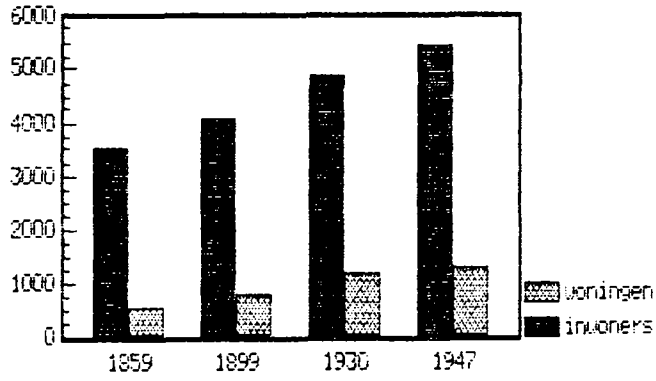

Bronnen: - Volkstellingen
- C.B.S.

Net als in de gemeente Uithuizen blijkt ook in Uithuizermeeden het inwonertal in de periode 1859-1947 te groeien, al komt de sterkste stijging hier wat later voor. Mogelijke reden hiervan zijn de latere inpolderingen, met als gevolg een latere ontwikkeling van het gebied. Tussen 1879 en 1899 heeft Uithuizermeeden nog een relatief bescheiden groei van +221 (gemiddeld 11 personen per jaar). In de periode 1899-1930 neemt het inwonertal met 793 toe (gemiddeld 26 per jaar). Van 1930-1947 komt de grootste stijging voor: +559 (gemiddeld 33 personen per jaar).

De woningvoorraad wordt tussen 1859 en 1899 uitgebreid met 266 woningen. Hierdoor daalt de woningbezetting van

6,7 personen per woning in 1859 tot 5,1 in 1899. Door een toename van 378 woningen in de periode 1899-1930 daalt de woningbezetting tot 4,1 in 1930. Tussen 1930-1947 worden er 122 woningen bijgebouwd; een te laag aantal om de forse stijging in inwonertal bij te houden. Hierdoor is de woningbezetting in 1947 iets toegenomen tot 4,2.

In 1987 bedraagt de totale bevolking van Hefshuizen 10.734 personen en staan er 4071 woningen in de gemeente.

5.2 Nederzettingsstructuur per dorp

Uithuizen

Het dorp **Uithuizen** ligt op een kwelderwal; het is in de tiende eeuw gesticht door inwoners van de nabijgelegen wierde Oldorp. Ten noorden van het dorp heeft de oude dijk gelopen. In het zuidoosten was een haventje aan het Boterdiep. Dit is na 1940 gedempt en vervangen door de huidige Blink (parkeerruimte, nieuwbouw en straat). In de gemeente hebben zeven borgen gestaan, waarvan er nu nog één, de Menkemaborg ten oosten van het dorp, over is. De oude kerk van het dorp is gebouwd in de dertiende eeuw.

Uithuizen is uitgegroeid tot één van de grootste dorpen van het noorden en heeft als zodanig een belangrijke verzorgingsfunctie voor de omgeving. De hoofdstructuur van het dorp wordt gevormd door twee evenwijdig aan elkaar, oost-west lopende straten: de Hoofdstraat-West en de Schoolstraat.

Voor 1850
Voor 1850 is de bebouwing voornamelijk geconcentreerd aan weerszijden van de Hoofdstraat-West en Hoofdstraat-Oost (zie kaart 'Gebieden', 1*). Verder komt er bij het haventje wat bebouwing voor. Veel van deze oorspronkelijke bebouwing is door afbraak en nieuwbouw verdwenen.

Aan nijverheid is er in deze periode onder andere: een houtzaag- en oliemolen, twee pelmolens, een roggemolen, een bierbrouwerij, een boekdrukkerij, drie ververijen, twee touwslagerijen en een aantal smederijen.

1850-1900
In deze periode vindt er een aanzienlijke toename van het aantal woningen, winkels en ambachten plaats. Evenwijdig aan de Hoofdweg-West wordt de Schoolstraat bebouwd en het gebied tussen beide straten wordt opgevuld. Verder wordt een aanvang gemaakt met de

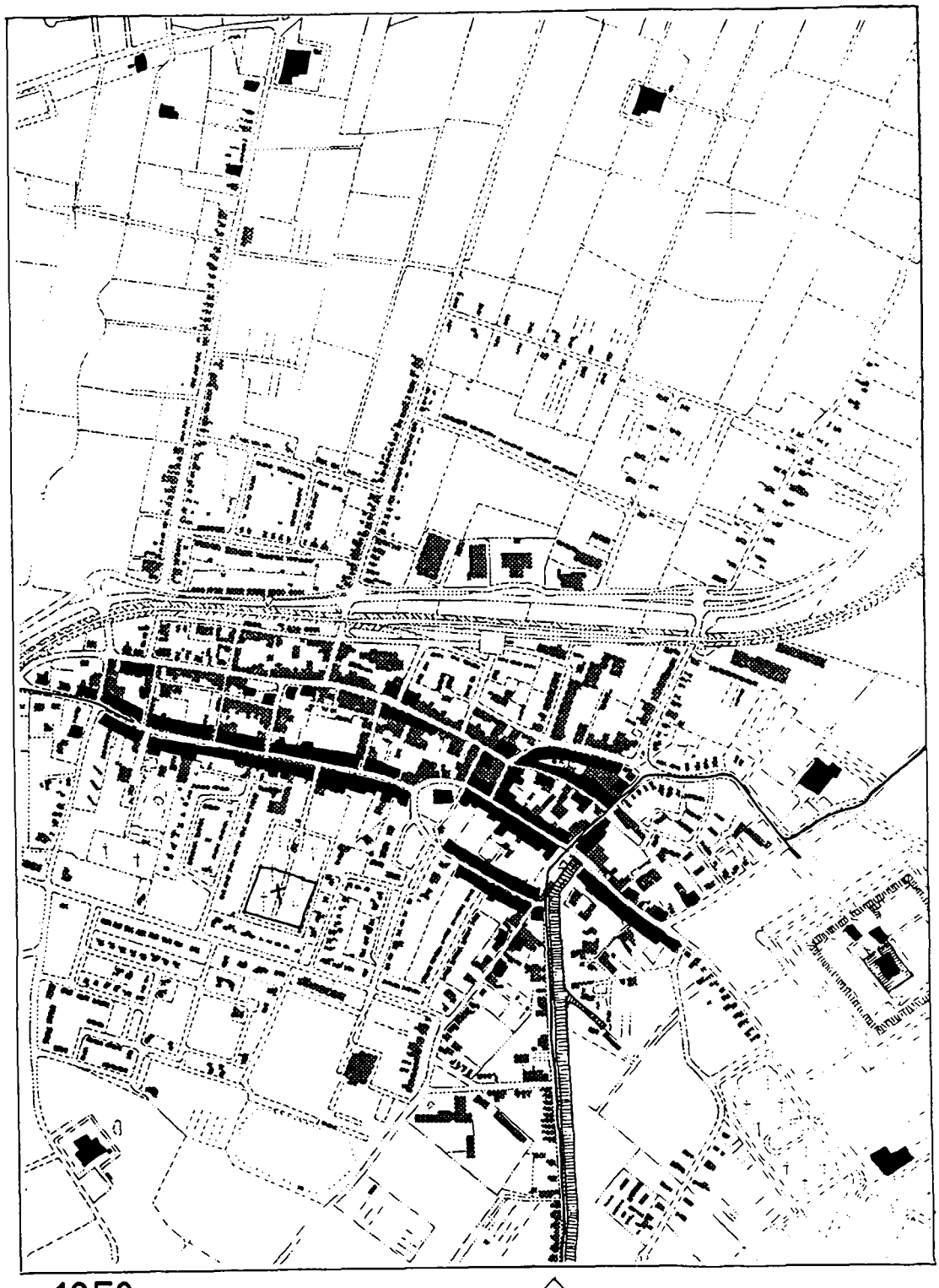

±1850

UITHUIZEN

0 500M

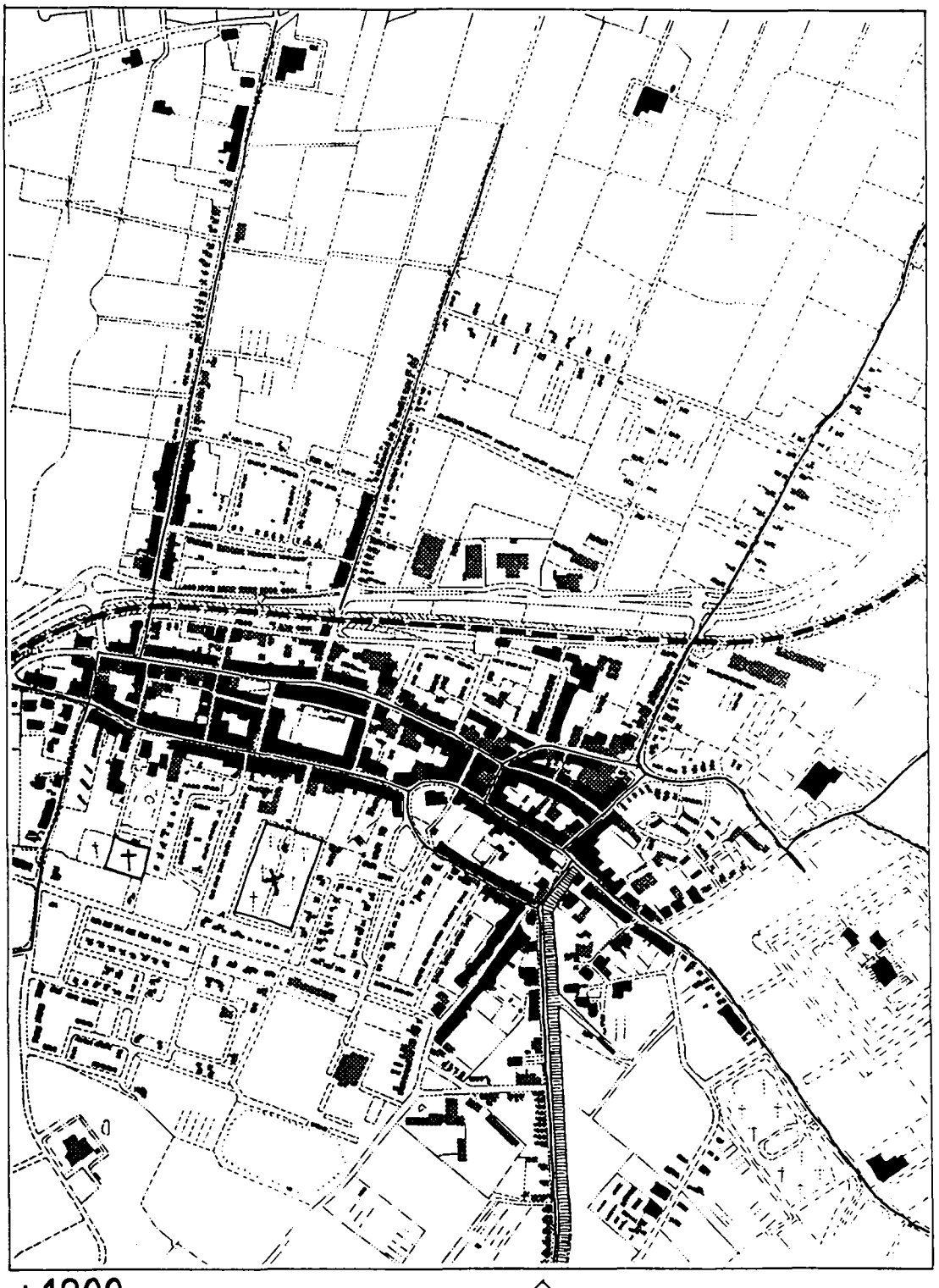

±1900

UITHUIZEN

0 500M

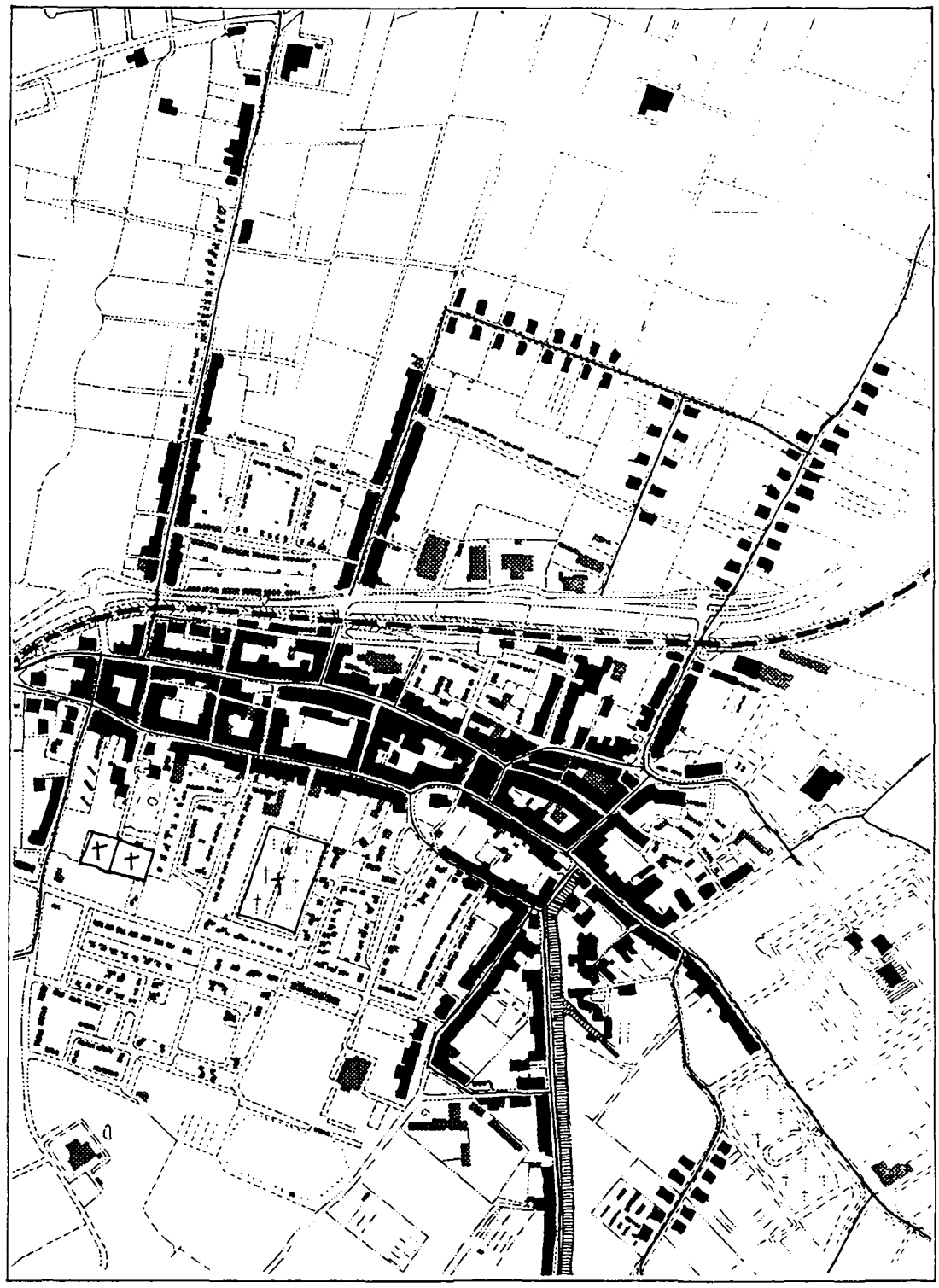

±1940

UITHUIZEN

0 500M

uitbreiding van bebouwing buiten de bestaande kern aan de uitvalswegen naar de polders en bij het haventje. In het algemeen geldt dat de bebouwing binnen de kern wat luxer van aard is dan die aan de uitvalswegen, waar veelal arbeiderswoningen worden neergezet.

In het centrumgebied tussen de Hoofdstraat en de Schoolstraat ontstaat een vrijwel aaneengesloten bebouwingsbeeld, waarbij de panden meestal direct aan de verharding liggen. Hierdoor krijgt de dorpskern een stedelijk karakter. Dit komt met name tot uiting aan de Hoofdstraat-West en Hoofdstraat-Oost, die zich ontwikkelen tot de belangrijkste winkelstraten.
Hier komen ook voorzieningen als een rooms-katholieke kerk (1861), een gereformeerde kerk (1866), twee begraafplaatsen en een postkantoor (1885). De woonhuizen die aan deze straten worden gebouwd, zijn vnl. luxere burgerwoningen, meestal van het symmetrische type met schilddak en kroonlijst en soms versierd met neo-classicistische elementen.

Ook aan de Schoolstraat worden winkels gebouwd. De burgerwoningen die aan deze straat komen te staan zijn in het algemeen van hetzelfde type als die aan de Hoofdstraat, maar eenvoudiger van aard.

In 1893 wordt ten noorden van het dorp, de oost-west lopende spoorlijn aangelegd. Langs deze spoorlijn komt een weg te liggen, evenwijdig aan de Schoolstraat en de Hoofdstraat-West, waardoor het dubbele stratenpatroon drievoudig wordt.

1900-1940
In deze periode treedt er een verdere verdichting van de kern op, vaak bestaande uit gebouwen met twee bouwlagen waardoor Uithuizen een nog stedelijker aanzien krijgt. Het gebied tussen de Schoolstraat en het spoor wordt voor een groot deel opgevuld. In 1905 stelt de gemeenteraad een uitbreidingsplan vast voor verdere huizenbouw buiten de kom. Vooral vanaf 1920 komt de bouw ervan goed op gang. Het gaat vooral om het gebied ten noorden van de spoorlijn richting polder: Talmaweg, Departementsstraat, Kwekersweg en R.P. Dojesweg en het gebied ten zuidoosten van de kern: Treubweg en Heerdweg.

* onder 'Gebieden' worden verstaan die plekken in het dorp die de aandacht verdienen omdat de bebouwing er overeeenkomst vertoont qua ouderdom en/of type en/of architectonische kenmerken. Een uitzondering hierop vormt 'Gebied 1' dat de oude kern aangeeft. De 'Gebieden' staan aangegeven op de kaart in hoofdstuk 6.2.

In het zuiden wordt de weg langs het Boterdiep, de Havenweg, verder bebouwd. Veel winkels worden in deze periode uitgebreid of verbouwd en kleine fabrieken c.q. industrieën komen op.
In 1901 is de machinefabriek van Van Dam en Gorter gereed die vijf jaar later al 86 werknemers in dienst heeft. In het zuiden wordt bij de haven in 1905 een gasfabriek gebouwd, die in 1951 wordt afgebroken. De bijbehorende stokers- en fitterswoning en schuur staan er nog wel. Andere bedrijvigheid is er o.a. in de vorm van een zuivelfabriek, een betonbouwbedrijf (1913), twee drukkerijen, twee wagenmakerijen, een timmerfabriek, een grofsmederij en een mosterdfabriek. In 1940 kreeg het aanzicht van Uithuizen een opvallend accent door een graansilo van 32 meter hoog, gebouwd door N.V. Moorlag uit Uithuizermeeden.

Na aanleg van de spoorlijn komt het gebied tussen het station en de Schoolstraat tot ontwikkeling. Aan de Oosterstationsstraat worden voornamelijk woningen voor de gegoede stand neergezet (zie kaart 'Gebieden', 2). In eerste instantie worden de oost- en noordzijde van de straat volgebouwd. Hier verrijzen woningen met een symmetrische plattegrond en gevelindeling. Begin jaren tien begint de westzijde ook vol te raken. Deze kant wordt gekenmerkt door woningen die a-symmetrisch van opzet zijn en neo-renaissancistische en jugendstildecoraties hebben. Behalve woningbouw worden er in deze straat eind 1900 een stationskoffiehuis, een school voor meer uitgebreid lager onderwijs (de zogenaamde "Franse School") gebouwd en in 1901 de machinefabriek van Van Dam en Gorter. De school is tegenwoordig bij de machinefabriek getrokken, tezamen met de meesterswoning.

De overige straten in het gebied tussen het spoor en de Schoolstraat worden volgebouwd met arbeiders- en middenstandswoningen, winkels en andere vormen van bedrijvigheid.

Ten noorden van het spoor ontstaat een tuinbouwgebied, gevormd door de R.P. Dojesweg, Kwekersweg en Talmaweg, waar op ruime kavels woningen van het krimpjestype worden gebouwd (zie kaart 'Gebieden', 3). Veel van deze woningen komen tot stand met behulp van de landarbeiderswet uit 1918. Op basis van deze wet konden arbeiders een woning met een stukje land kopen voor de verbouw van aardappelen en groenten. Het deel van de opbrengst dat niet voor eigen consumptie werd gebruikt, konden ze kwijt bij de Veilingvereniging "Uithuizen en Omstreken" (opgericht in 1919).

Ook aan de Treubweg, gelegen tussen de Menkemaborg en het Boterdiep, zijn op grond van deze wet veel krimpjeswoningen op ruime kavels grond gebouwd (zie

kaart 'Gebieden', 4). Kenmerkend voor zowel Gebied 3 als Gebied 4 zijn de sloten die aan weerszijden van de wegen lopen. Voor beide gebieden geldt dat de meeste woningen in de loop der tijd in mindere of meerdere mate verbouwd zijn en dat her en der wat nieuwbouw is toegevoegd aan de zo karakteristieke bebouwing.

De in 1918 opgerichte "Stichting Uithuizer Woningbouw" laat tussen 1921-1926 o.a. een rijtje van zes dubbele woningen (onlangs gerenoveerd) aan de Havenweg bouwen. Het complex vormt een opvallend stukje bebouwing aan het Boterdiep (zie kaart 'Gebieden', 5).

In 1929 besluit de gemeenteraad tot aankoop van het terrein van de Grote Wierde, dat wordt begrensd door de Leeuwstraat, de Burchtweg en de Menkemaweg. De bedoeling is om er een woongebied voor de meer gegoede stand van te maken, vandaar dat het de bijnaam Villapark krijgt. In 1931 wordt voorzichtig gestart met de bouw van een aantal vrijstaande woningen waarvan er vele door architect B. Jager uit Uithuizen zijn ontworpen (zie kaart 'Gebieden', 6). Een groot deel van het gebied wordt echter pas na 1940 ingevuld. Er komt onder meer een groot bejaardencomplex, waardoor de benaming Villapark niet meer echt van toepassing is en het gebied een versnipperde indruk maakt.

Na 1940 wordt ten noorden van de spoorlijn een bedrijventerrein aangelegd en komen in het zuiden nieuwbouwwijken tot stand.

Uithuizermeeden

Het aangeslibde gebied ten oosten van Uithuizen werd door de inwoners van dat dorp gebruikt als hooi- of weiland ("meeden"). Zowel naar het noorden als naar het oosten vond steeds meer aanslibbing plaats, zodat omstreeks 1250 de zelfstandige parochie Uithuister Meeden met kerk wordt gesticht.

Het dorp heeft een langgerekte structuur en ligt aan weerszijden van de weg Uithuizen-Roodeschool (Hoofdstraat). Rondom de spoorlijn heeft komvorming plaatsgevonden. Hier bevinden zich ook voorzieningen zoals winkels. In het zuidoosten is een haventje aan het Uithuizermeedstermaar. Ten westen van het dorp bevindt zich de achttiende-eeuwse Rensumaborg met lange oprijlaan.

Voor 1850
De oudste bebouwing bevindt zich in het zuiden bij de dertiende-eeuwse kerk met kerkhof (zie kaart 'Gebieden', 1*). Nog voor 1850 komt er aan de Hoofdstraat lintbebouwing tot stand. Opvallend is dat deze bebouwing maar langs één kant van de weg ligt. Dit had

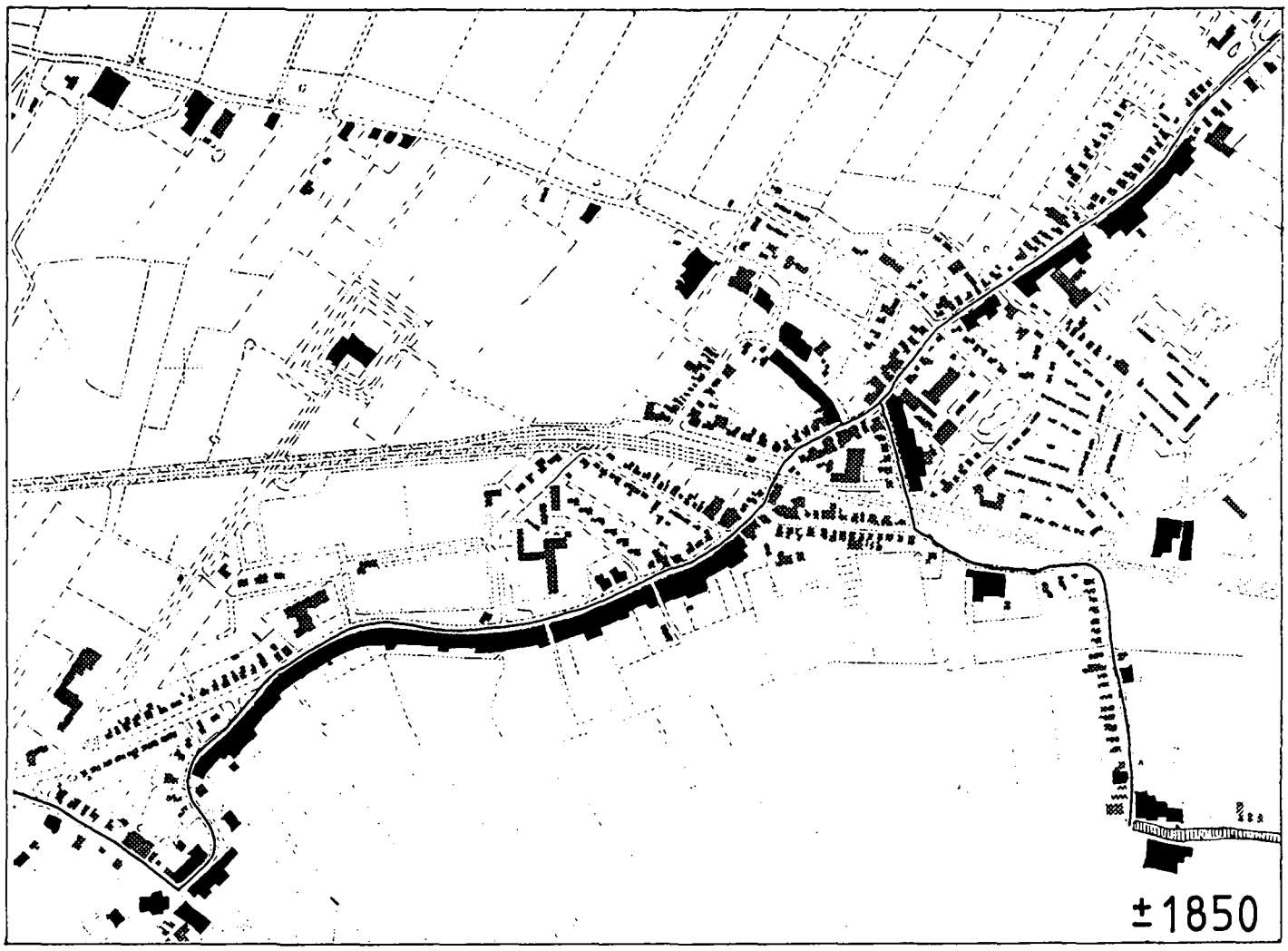
±1850

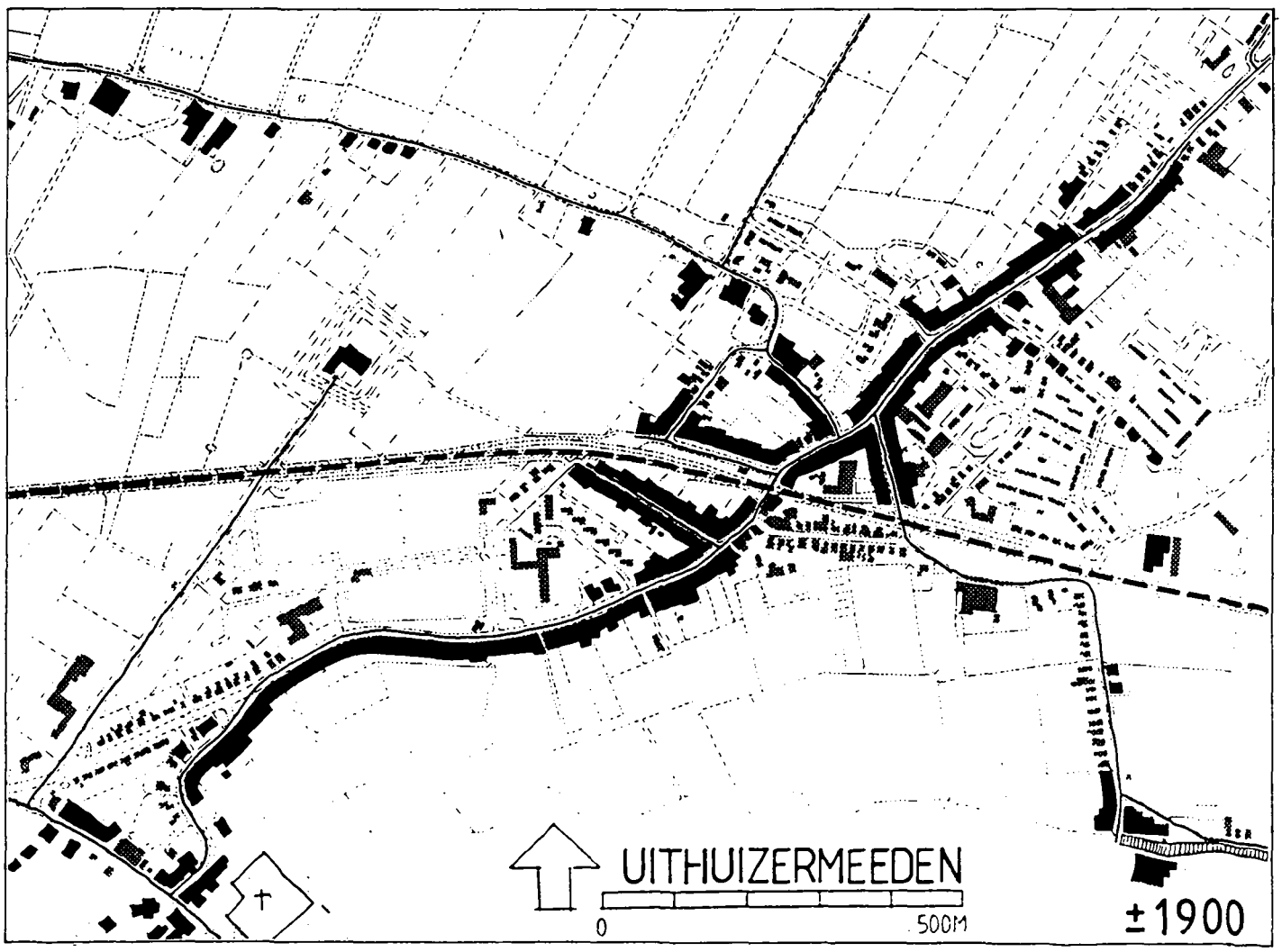
UITHUIZERMEEDEN
0
500M
±1900

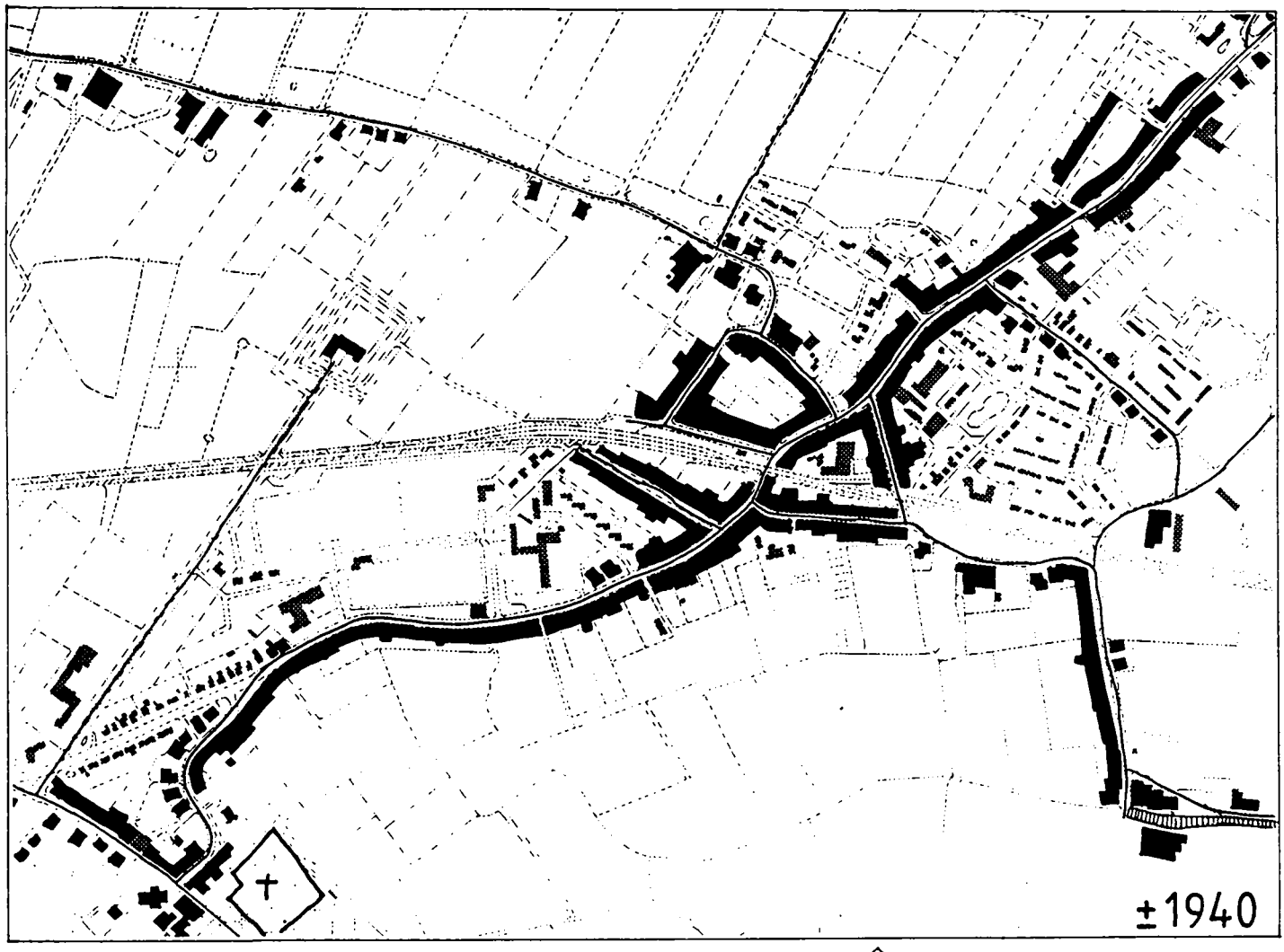
±1940

UITHUIZERMEEDEN
0
500M

waarschijnlijk te maken met eigendomsrechten van de Rensumaborg. Ook langs de Oude Dijk, die ten noorden van de borg loopt, is enige bebouwing. Naast woonhuizen en boerderijen bestaat de bebouwing uit panden met een winkel- of ambachtsfunctie.

1850-1900
In deze periode vindt er verdere uitbreiding plaats langs de Hoofdstraat, waardoor een meer aaneengesloten lint ontstaat. De lintvorming vindt nu ook gedeeltelijk aan de andere kant van de straat plaats.

Belangrijk voor de ontwikkeling van de dorpsstructuur is de, in 1893 aangelegde, spoorlijn. Deze zorgt ervoor dat het patroon van lineaire bebouwing wordt doorbroken en er rondom het spoor komvorming optreedt. Deze komvorming vindt plaats door de aanleg van een aantal, dwars op de Hoofdstraat staande, wegen: o.a. de Burchtstraat ten zuiden van het spoor en de Stationsstraat ten noorden hiervan. Zoals in de meeste dorpen die in deze tijd op het spoor worden aangesloten, komt ook in Uithuizermeeden in de buurt van het station luxere bebouwing tot stand.

Aan de Stationsstraat wordt rond de eeuwwisseling een aantal vrijstaande villa's gebouwd met uitzicht op het spoor, fraai gelegen aan de met hoge bomen omzoomde weg (zie kaart 'Gebieden', 2*). Ertegenover staat een rustiek houten spoorweghuisje, waarvan het enige andere voorbeeld in de gemeente Warffum werd geïnventariseerd.

Aan de Hoofdstraat worden voornamelijk burgerwoningen gebouwd, vaak symmetrisch van opzet met schilddak. De luxere versie, versierd met neo-classicistische en eclecticistische elementen, wordt afgewisseld door de eenvoudige soort.

1900-1940
In deze periode treedt verdere komvorming op door de aanleg en bebouwing van de Bergsmastraat ten zuiden van het spoor. Ook vestigen zich in de kern tal van winkels die de centrumfunctie van de kom versterken.
Naast verdere verdichting aan de Hoofdstraat vindt er uitbreiding plaats aan de weg richting haven, de Havenweg. In het noorden vindt onder invloed van de opkomende tuinbouw uitbreiding plaats aan de Tuinbouwweg

* onder 'Gebieden' worden verstaan die plekken in het dorp die de aandacht verdienen omdat de bebouwing er overeeenkomst vertoont qua ouderdom en/of type en/of architectonische kenmerken. Een uitzondering hierop vormt 'Gebied 1' dat de oude kern aangeeft. De 'Gebieden' staan aangegeven op de kaart in hoofdstuk 6.2.

en aan de weg naar Hefswal. Tevens breidt de bebouwing zich uit rond de oorspronkelijk oude kern van Uithuizermeeden, aan de Torenstraat.
In 1907 wordt naar een ontwerp van architect Van Wissen uit Groningen op een centraal punt in het dorp, op de hoek Hoofdstraat/Kerkstraat, een gemeentehuis gebouwd. Door de gemeentelijke herindeling in 1979 heeft dit gemeentehuis zijn functie verloren. Het wordt nu als kantoor gebruikt. De Kerkstraat krijgt in deze periode een ander aanzien door vervanging van de bestaande bebouwing in de jaren dertig. Naast de gereformeerde kerk (1874) wordt dan onder andere een nieuwe pastorie gebouwd.

In de periode 1900 tot 1940 worden er een drietal nieuwe wegen aangelegd in Uithuizermeeden: de Bergsmastraat, de Tuinbouwweg en de verlenging van de Hoofdstraat.
De Bergsmastraat vormt de verbinding tussen de Havenweg en de Hoofdstraat (zie kaart 'Gebieden', 3). De straat wordt in de jaren twintig, begin dertig volgebouwd met eenvoudige burgerwoningen, waaronder enkele met een grote schuur erachter, een aantal dubbele woningen van de woningbouwvereniging en wat bedrijfs- en winkelbebouwing. Een opvallend pand in de straat vormt het gebouw van de brandweer met zijn wigvormige, langgerekte plattegrond.

De Tuinbouwweg loopt min of meer parallel aan de Hoofdstraat en verbindt de Meedsterweg met de Tjarietweg. In de jaren twintig en dertig wordt aan de Tuinbouwweg een groot aantal eenvoudige tuinderswoningen gebouwd. Deze woningen variëren van het krimpjestype tot een type met een strakke rechthoekige plattegrond en een schuur in het verlengde (zie kaart 'Gebieden', 4). Van de kwekers die er woonden zijn er nu nog enkele over.

De derde nieuwe weg wordt in 1934 aangelegd. De Hoofdstraat wordt doorgetrokken tot de Rensumaweg en ontlast daarmee de Torenstraat van doorgaand verkeer naar Uithuizen.

Na 1940 is het gebied dat ten noorden van het spoor en ten oosten van de Hoofdstraat ligt, opgevuld met nieuwbouwwijken.

Oldenzijl

Oldenzijl bevindt zich ten zuiden van Uithuizermeeden nabij de grens met de gemeente Kantens. Het ligt aan een voormalige dijk in de Fivelboezem uit de twaalfde eeuw. De naam van het dorp duidt op de (vroegere) aanwezigheid van een sluis. Deze diende er waarschijnlijk voor om het overtollige water op de Fivelboezem te lozen.

Het dorp bestaat in feite uit twee delen. In het westen ligt een concentratie langs twee haaks op elkaar staande wegen, terwijl in het oosten bij de brug over het Uithuizermeedstermaar nog enige bebouwing voorkomt: Paapstil.

Voor 1850
Voor 1850 bestaat de bebouwing uit een school, een kerk uit het eind van de twaalfde eeuw en enkele woningen en boerderijen. Dat het met het onderwijs op de school niet goed was gesteld, blijkt uit het verslag van een schoolopziener uit 1828: "Alles is hier achterlijk. Van de 21 scholieren was niemand bij 't rekenen. In het schrijven is men zeer achterlijk, het lezen is zeer gebrekkig. Het gezang is vol valsche toonen..." (Historie en boerderijen van Uithuizermeeden. T.K. Nijhoff-Meijer. 1979).

1850-1940
Tussen 1850 en 1940 komen er enkele eenvoudige (arbeiders)woningen en boerderijen bij. Rond 1940 krijgt het dorp een nieuwe school met onderwijzerswoning. De bebouwing blijft qua aantal echter beperkt en de twee delen groeien, ook na 1940, niet naar elkaar toe.

Oosteinde

Oosteinde ligt ten oosten van Roodeschool en is ontstaan in de, in 1718 ingepolderde, Uiterdijkse Landen. Op de kaart van J. Kuyper uit 1867 wordt dit dorp nog "Buitendijks-Oosteinde" genoemd. Het bestaat dan uit een oost-west lopende straat (de Spijksterweg) met haaks daarop een straat richting polder (de Radsweg).

Voor 1850
Voor 1850 bestaat Oosteinde uit een Nederlands Hervormde kerk uit 1846, een molen (afgebroken in 1936), enkele woningen en boerderijen. Deze bebouwing is vnl. gesitueerd aan de weg naar de polder.

1850-1940
Na 1850 wordt de weg tussen Roodeschool en Oosteinde verhard (de Hooilandseweg) waarna ook hier bebouwing ontstaat. Verder vindt er tot 1940 nog enige uitbreiding plaats aan de weg naar de polder in de vorm van landarbeiderswoningen en een enkele winkel.

De meeste woningen die in de periode 1850-1940 in Oosteinde gebouwd worden zijn eenvoudig van aard, afgewisseld met een enkele luxere woning uit de jaren dertig.

Na 1940 wordt de Hooilandseweg doorgetrokken richting Spijk.

Oosternieland

Oosternieland ligt ten zuidoosten van Uithuizermeeden tegen de grens met de gemeente 't Zandt aan. Het dorp bevindt zich in het oude deel van de gemeente en is in de veertiende eeuw ontstaan aan een dijk in de Fivelboezem. Het dorp bestaat uit twee haaks op elkaar staande straten. De noord-zuid lopende straat ligt op de voormalige dijk en loopt in zuidelijke richting naar Zijldijk. De andere weg vormt de verbinding met Oldenzijl. Beide straten zijn vrij ruim bebouwd met af en toe lege stukken tussen de bebouwing.

Voor 1850
Voor 1850 bestaat Oosternieland uit een oude kerk, een school, enkele woningen en boerderijen. De meeste bebouwing bevindt zich aan weerszijden van de weg naar Zijldijk.

1850-1940
Tussen 1850 en 1940 breidt het dorp zich iets uit met woningen en boerderijen. Hiervan worden de meeste nog voor 1900 gebouwd.

Oudeschip

Oudeschip ligt in het noordoosten van de gemeente aan de Middendijk in de Uiterdijkse Landen. Het wordt voor het eerst genoemd op een kaart uit 1820. Oudeschip is volgens de overlevering ontstaan na het aanspoelen van een schip, dat over de dijk werd gehaald en bewoond. Toen het schip te oud werd om in te wonen is er waarschijnlijk een huis gebouwd met de naam Oudeschip.

Voor 1850
Voor 1850 bestaat het dorp uit twee delen. In het westen is een concentratie aan een noord-zuid lopende weg in de polder. In het oosten is wat bebouwing langs de dijk. De bebouwing bestaat uit een korenmolen (gesloopt in 1942), enkele huizen en boerderijen.

1850-1940
Tussen 1850 en 1940 groeien beide delen naar elkaar toe. Parallel aan de weg langs de dijk ontstaat een tweede weg, die in deze periode wordt bebouwd. De uitbreiding bestaat uit enkele tientallen woningen, die over het algemeen vrij eenvoudig van aard zijn. Verder komen er een paar winkels, boerderijen, een smederij en een school (nu dorpshuis) bij.

Roodeschool

Roodeschool ligt ten noordoosten van Uithuizermeeden in de Oostpolder (voorheen Uiterdijkse Landen). Na de indijking van deze polder in 1718 nam de bevolking hier toe en achtte het kerkbestuur van Uithuizermeeden het noodzakelijk dat er een school kwam. In 1730 werd de zogenaamde Roode School gebouwd, waaraan het dorp zijn naam ontleend. Over deze school wordt door de schoolmeester in 1828 geschreven: "De meeste menschen zeggen, dat zij die naam draagt, omdat zij voorheen van binnen en buiten rood geverfd was" (Historie en boerderijen van Uithuizermeeden. T.K. Nijhoff-Meijer. 1979).

Voor 1850
Voor 1850 bestaat Roodeschool uit twee delen. In het westen is enige bebouwing langs de oost-west lopende weg richting Uithuizermeeden (zie kaart 'Gebieden', 1*). Iets meer naar het oosten bevindt zich langs deze weg de tweede concentratie bebouwing onder de naam Hooilandseweg (niet zichtbaar op het ontwikkelingskaartje).

1850-1900
Tussen 1850 en 1900 komt alleen het westelijk deel tot ontwikkeling en vindt er een forse uitbreiding van het aantal woningen plaats. Het dorp ontwikkelde zich als een woonplaats voor arbeiders die bij de boeren in de polders werkten. De belangrijkste reden dat het westelijk deel wèl en het oostelijk deel niet tot ontwikkeling kwam, is waarschijnlijk het feit dat in 1893 in het westen de spoorlijn Sauwerd-Roodeschool werd aangelegd.

Er worden vooral eenvoudige (arbeiders)woningen en symmetrische burgerwoningen met schilddak gebouwd. Deze burgerwoningen zijn eveneens vaak eenvoudig van aard, al komen er ook enkele luxere exemplaren voor. Deze luxere bebouwing is vooral in de buurt van het station te vinden. Verder worden er nog enkele boerderijen en winkels gebouwd.

* onder 'Gebieden' worden verstaan die plekken in het dorp die de aandacht verdienen omdat de bebouwing er overeeenkomst vertoont qua ouderdom en/of type en/of architectonische kenmerken. Een uitzondering hierop vormt 'Gebied 1' dat de oude kern aangeeft. De 'Gebieden' staan aangegeven op de kaart in hoofdstuk 6.2.

In het oostelijke deel van Roodeschool verrijst een aantal markante gebouwen: in 1871 wordt er een gereformeerde kerk met pastorie gebouwd en begin 1900 komen er een kosterswoning en een school bij. Deze gebouwen staan er nog steeds. De kosterswoning is bij de kerk getrokken en de school, die in de jaren dertig is vernieuwd en uitgebreid, heeft een kantoorfunctie gekregen.

1900-1940

Tussen 1900 en 1940 vindt er vooral verdichting binnen de bestaande structuur plaats. Het winkelbestand wordt verder uitgebreid en er komt enige bedrijvigheid in de vorm van een graanverwerkend bedrijf en een garage-landbouwmechanisatiebedrijf. Verder vindt er uitbreiding plaats aan de noordzijde van de Hooilandseweg, bij de spoorlijn.

Rond 1900 komt het gebied ten noorden van de Hooilandseweg, tegenover het eindpunt van de spoorlijn tot ontwikkeling (zie kaart 'Gebieden', 2*). Dit gebied bestaat uit een aantal parallel aan elkaar lopende wegen (de huidige Prinsenhof, de M.A. de Ruyterstraat, de Van Speykstraat en een deel van de M.H. Trompstraat) in de richting van de Uiterdijkse Landen. Hier worden voornamelijk arbeiderswoningen gebouwd. In de loop van de twintiger en dertiger jaren wordt een deel van deze woningen vervangen door nieuwbouw en vindt uitbreiding en verdichting plaats. De M.A. Trompstraat wordt doorgetrokken tot de haaks erop staande Westerdijkstraat.

In 1929 wordt er aan de Laanweg, op de hoek van de Hooilandseweg een openbare lagere school met meesterswoning gebouwd. Beide gebouwen zijn nog steeds als zodanig in gebruik.

±1850

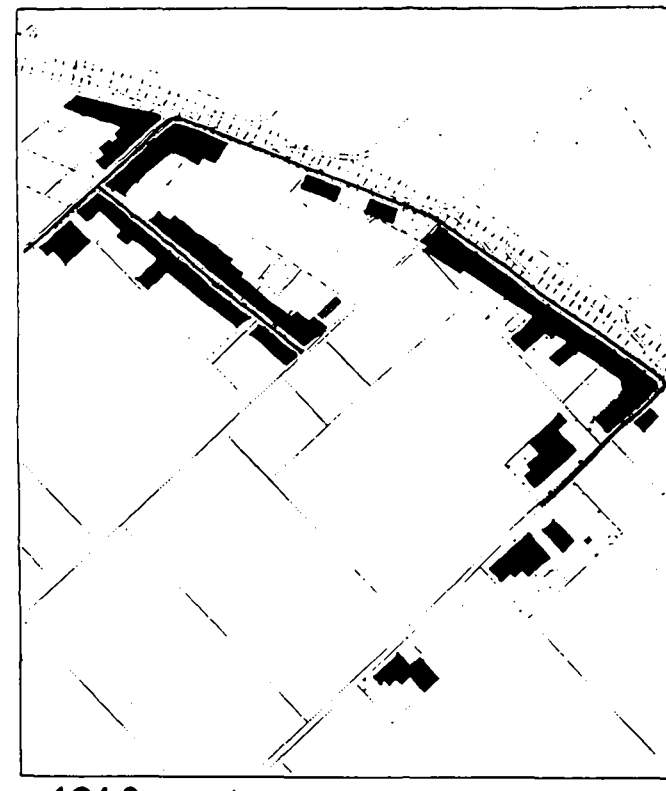

±1940

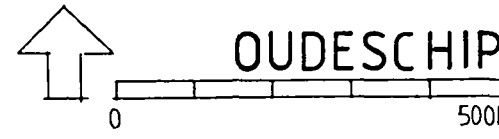

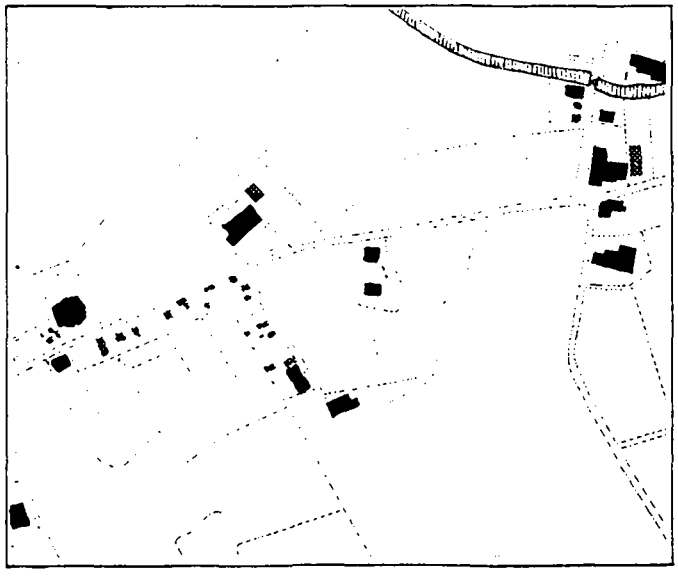

±1850

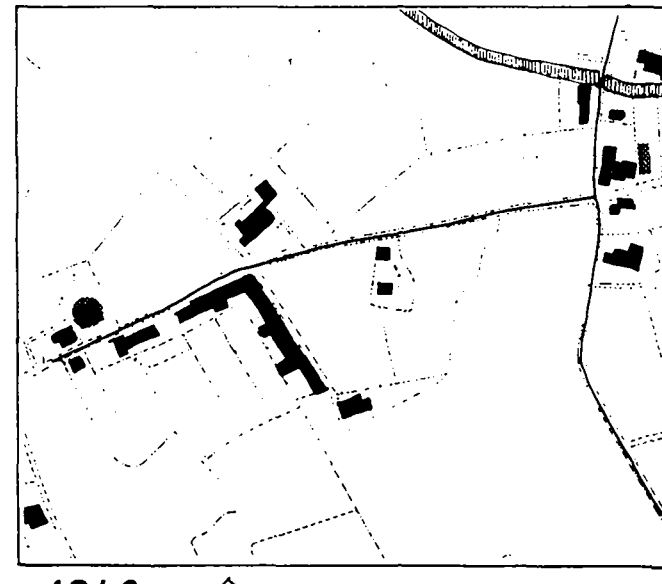

±1940

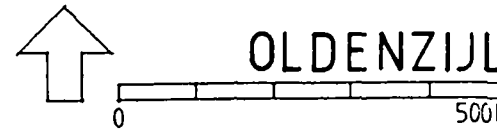

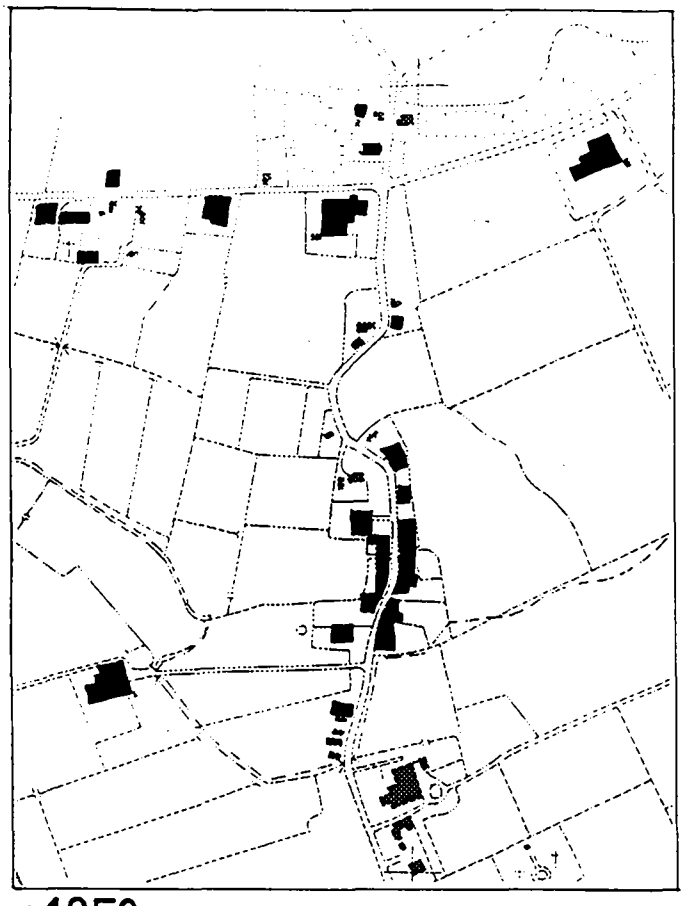

±1850

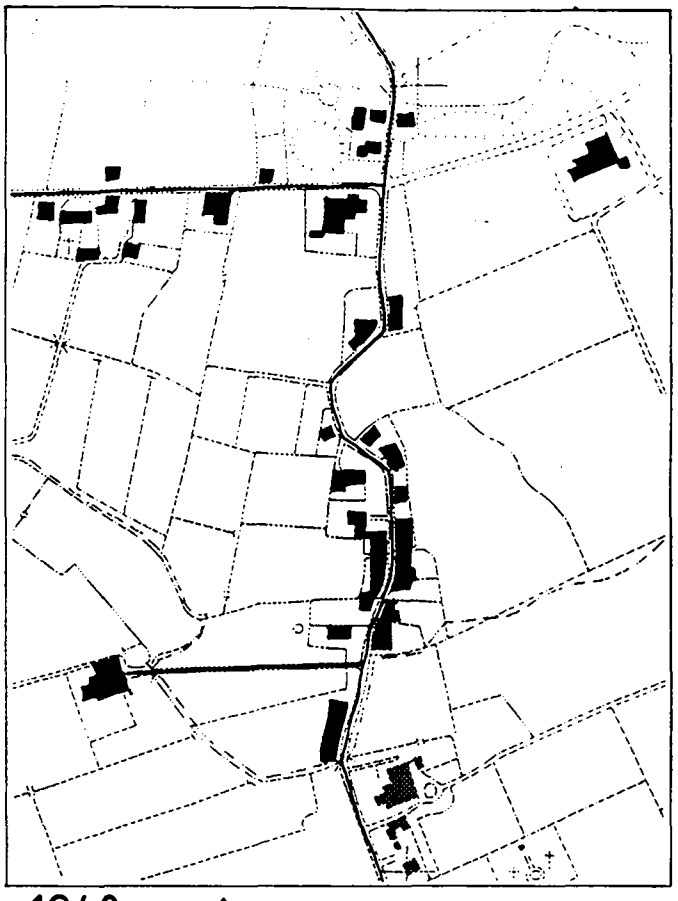

±1940

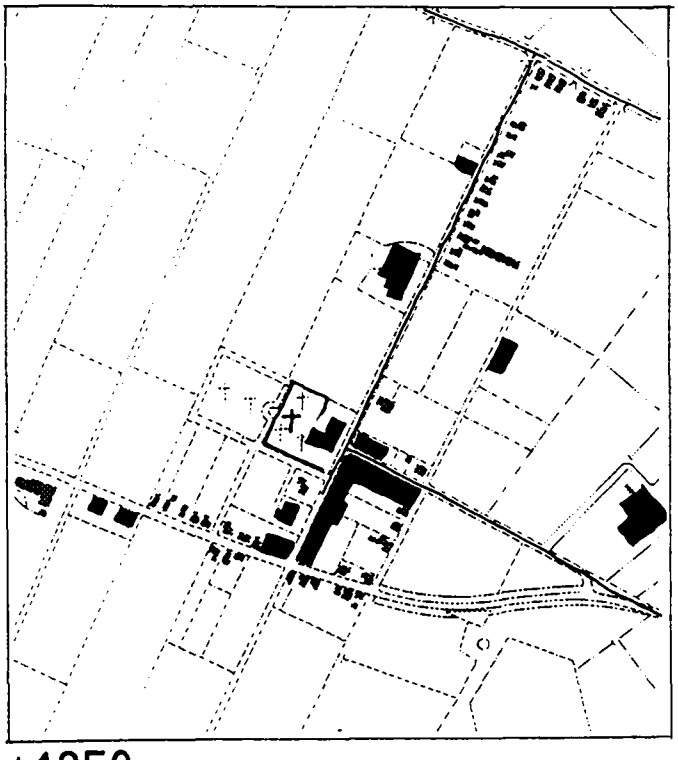

±1850

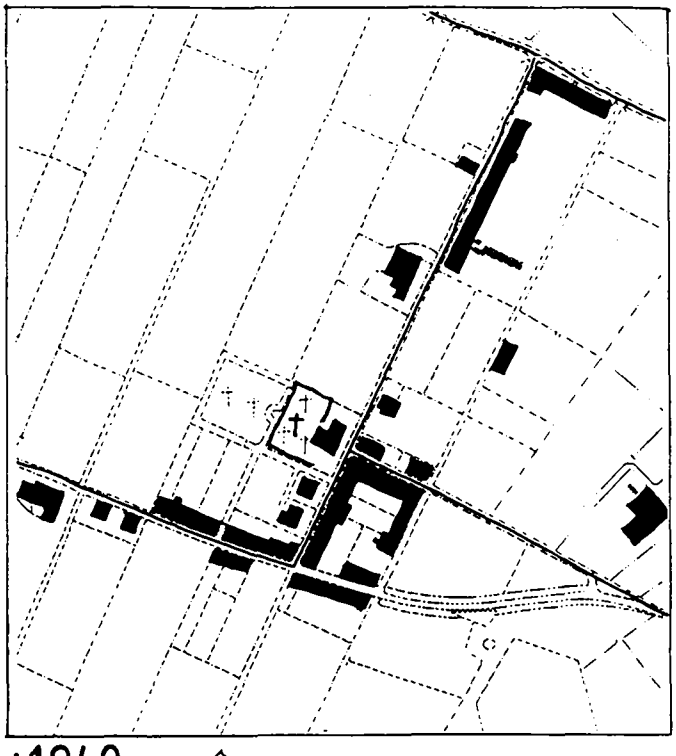

±1940

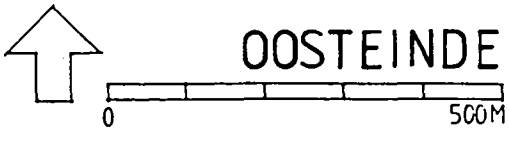

±1850

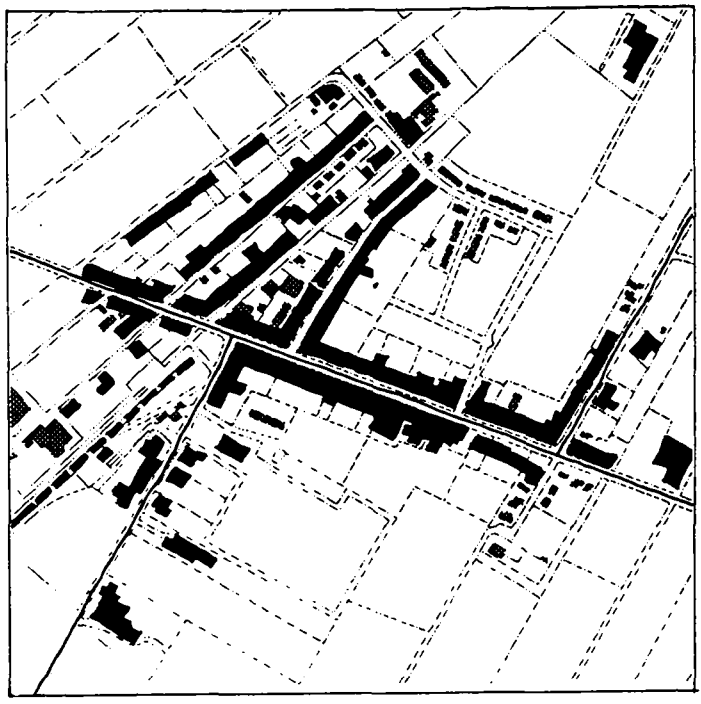

±1940

ROODESCHOOL

0 500M

5.3 Verspreide bebouwing

De verspreide bebouwing bestaat uit de gehuchten Hefswal, 't Lage van de Weg en Oldorp en uit verspreid liggende boerderijen en woningen.

Hefswal ligt ten noorden van Uithuizermeeden. Het wordt al aangegeven op kaarten uit de zeventiende eeuw. Toen waren de "Nye Angewassen" of "Bou en Wey landen buyten Dycks" (topografische kaart Groningen, 1659 en 1680) al zo hoog opgeslibd dat bewoning ervan mogelijk was. Na de inpoldering van de Uiterdijkse Landen in 1718 is Hefswal binnendijks komen te liggen. Het gehucht bestaat tot 1850 uit boerderijen en arbeiderswoningen. Daarna komen er naast woningen ook enkele winkels bij, die echter nu weer bijna allemaal zijn verdwenen. In 1883 wordt er een korenmolen gebouwd, die in 1977 is afgebroken.

't Lage van de Weg, tot 1910 Bovenhuizen genaamd, ligt ten westen van Uithuizen en ten zuiden van de oude dijk, dus in het oude deel van de gemeente. Tot 1850 bestaat het uit een paar boerderijen en circa twintig woningen. Van 1850 tot 1900 treedt er ongeveer een verdubbeling van het aantal woningen op en komen er enkele boerderijen bij. Van 1900 tot 1940 vindt er op beperkte schaal nog enige uitbreiding plaats. Er komt onder andere enige winkelbebouwing en een smederij bij. Een aantal woningen wordt door de gemeentelijke "Stichting Uithuizer Woningbouw" gebouwd.

Oldorp is een wierde die in de vierde à vijfde eeuw op een kwelderwal is ontstaan. Het hoogste punt van de wierde lag op 6,75 meter +N.A.P., maar na afgravingen tussen 1870-1914 is dit 4,3 meter +N.A.P. Door deze afgravingen is de oorspronkelijke bebouwing verdwenen. De drie boerderijen die zich tegenwoordig op de wierde bevinden zijn tussen 1870-1910 gebouwd.

Naast de bebouwing in de vorm van gehuchten komen er in de gemeente verspreid liggende boerderijen en woningen voor. De polderindeling heeft in de periode 1850-1940 wijzigingen ondergaan: na het (gedeeltelijk) afgraven van de Middendijk valt het westelijk deel van de Uiterdijkse Landen onder de Uithuizer polder. Het oostelijk deel van de Uiterdijkse Landen resulteert onder de Oostpolder.

In de polders gold tussen 1850 en 1940 zowel het zgn. beklemrecht als het recht van opstrek (zie regiobeschrijving Hogeland). In de Oostpolder, waar veelal sprake was van beklemrecht, zijn de boerderijen verspreid over de polder te vinden. In de Uithuizer Polder, waar de opstrekkende heerdenverkaveling veel voorkomt, zijn de boerderijen gelegen op een rij, zoals langs de Noorderdijk.

In de Lauwerpolder en Eemspolder worden resp. de watermolens De Zeemeeuw (tussen 1867-1910) en Goliath (1897) gebouwd. Goliath zorgde tot de inpoldering van de Emmapolder voor de afwatering.

In de Oostpolder en de Emmapolder zijn na 1940 aardgasstations gevestigd. De Eemshaven is sinds 1973 in gebruik.

6 Inventarisatie stedebouw en bouwkunst

De inventarisatie van stedebouw en bouwkunst heeft als doel inzicht te krijgen in de stedebouwkundige ontwikkelingen die binnen de gemeente hebben plaatsgevonden en in wat er aan waardevolle structuren, complexen en objecten bewaard is gebleven.
De inventarisatie bestaat uit een stedebouwkundig veldonderzoek en een inventarisatie van de bouwkunst.

6.1 Stedebouwkundig veldonderzoek

Door middel van een stedebouwkundig veldonderzoek worden de globale bevindingen over de ontwikkelingen binnen de verschillende kernen in de gemeente geverifieerd. Wanneer er in een nederzetting in de periode 1850-1940 een noemenswaardige ruimtelijke ontwikkeling heeft plaatsgevonden wordt deze op basis van een stedebouwkundige typologie in kaart gebracht. De stedebouwkundige typologie kent een hoofdindeling naar oorspronkelijke functie en ruimtelijke opbouw. Ze onderscheidt de volgende gebieden:

1 stedelijk ingerichte gebieden
1.1 algemeen (functie: gemengd of wonen)
1.2 stedelijke villagebieden

2 niet-stedelijk ingerichte gebieden
2.1 algemeen (functie: gemengd of wonen)
2.2 tuinwijkachtige ontwikkelingen (functie: wonen)
2.3 villagebieden (functie: wonen)

3 gebieden zonder woonfunctie
3.1 industriegebieden (functie: industrie/bedrijvigheid/handel/verkeer)
3.2 groene gebieden (functie: openluchtrecreatie, begraafplaatsen etc.)

andere aanduidingen:
-lineaire ontwikkelingen (functie: gemengd of wonen)
-bestaande kern voor 1850
-gereconstrueerd gebied
-hoofdinfrastructuur

In de gemeente Hefshuizen hebben in de dorpen Uithuizen, Uithuizermeeden en Roodeschool vermeldenswaardige uitbreidingen plaatsgevonden (zie hoofdstuk 6.2, kaarten 'Gebieden'). De stedebouwkundige typologieën van deze dorpen zijn op de volgende pagina's in kaart gebracht.

Bij de rest van de dorpen in de gemeente is een stedebouwkundige typologie achterwege gelaten omdat daar slechts sprake is van verdichting langs het in 1850 al aanwezige stratenpatroon en/of uitbreiding langs bestaande (doorgaande) wegen.

STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

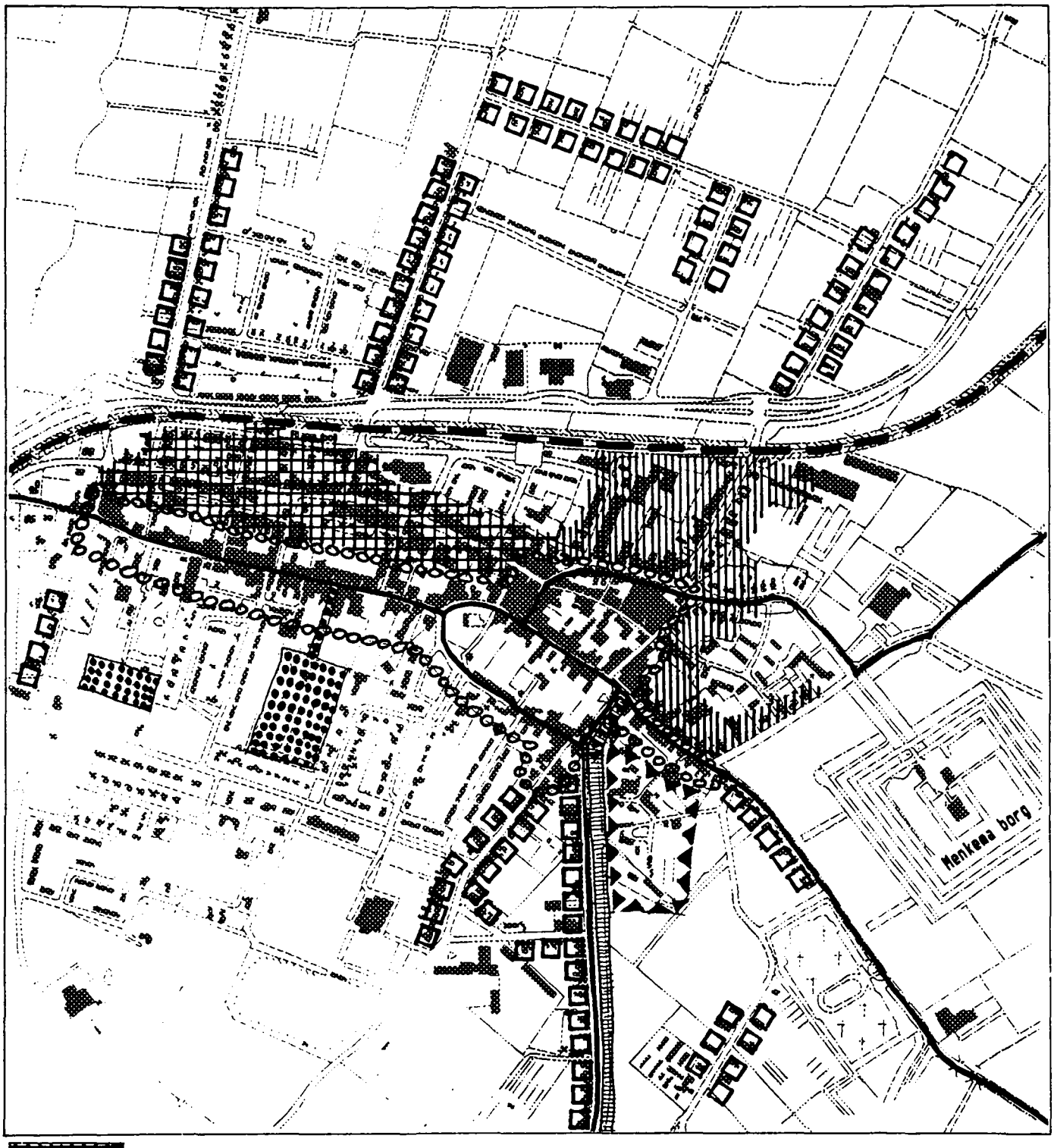

Stedelijk algemeen

Niet stedelijk algemeen

Groene gebieden (begraafplaats)

Lineaire ontwikkeling

Hoofdweg

Waterweg

Na 1940 gereconstr. waterweg

Spoorlijn

Bestaande kern voor 1850

Na 1940 gereconstr. gebied

UITHUIZEN

0 500M

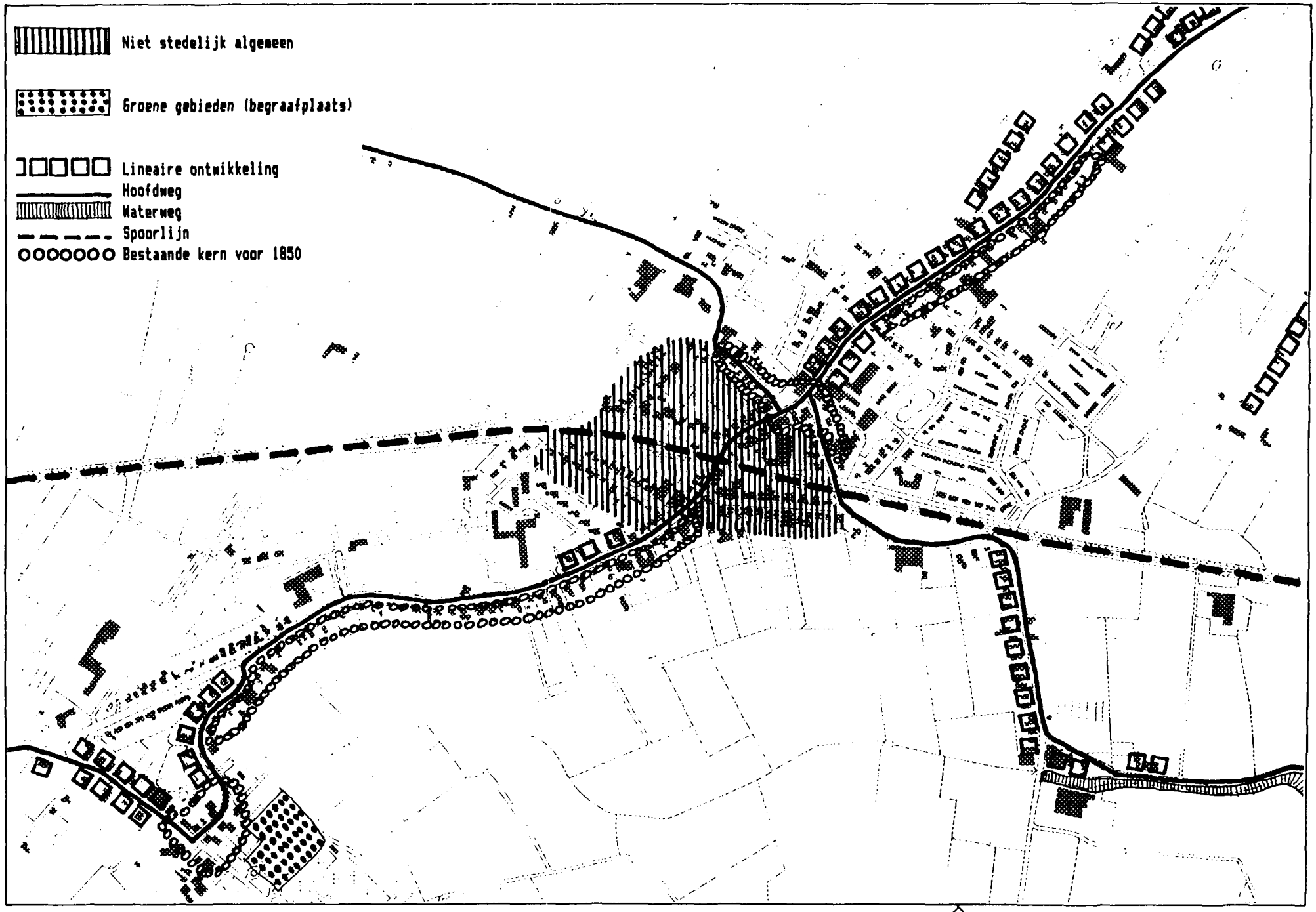

STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

UITHUIZERMEEDEN

STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

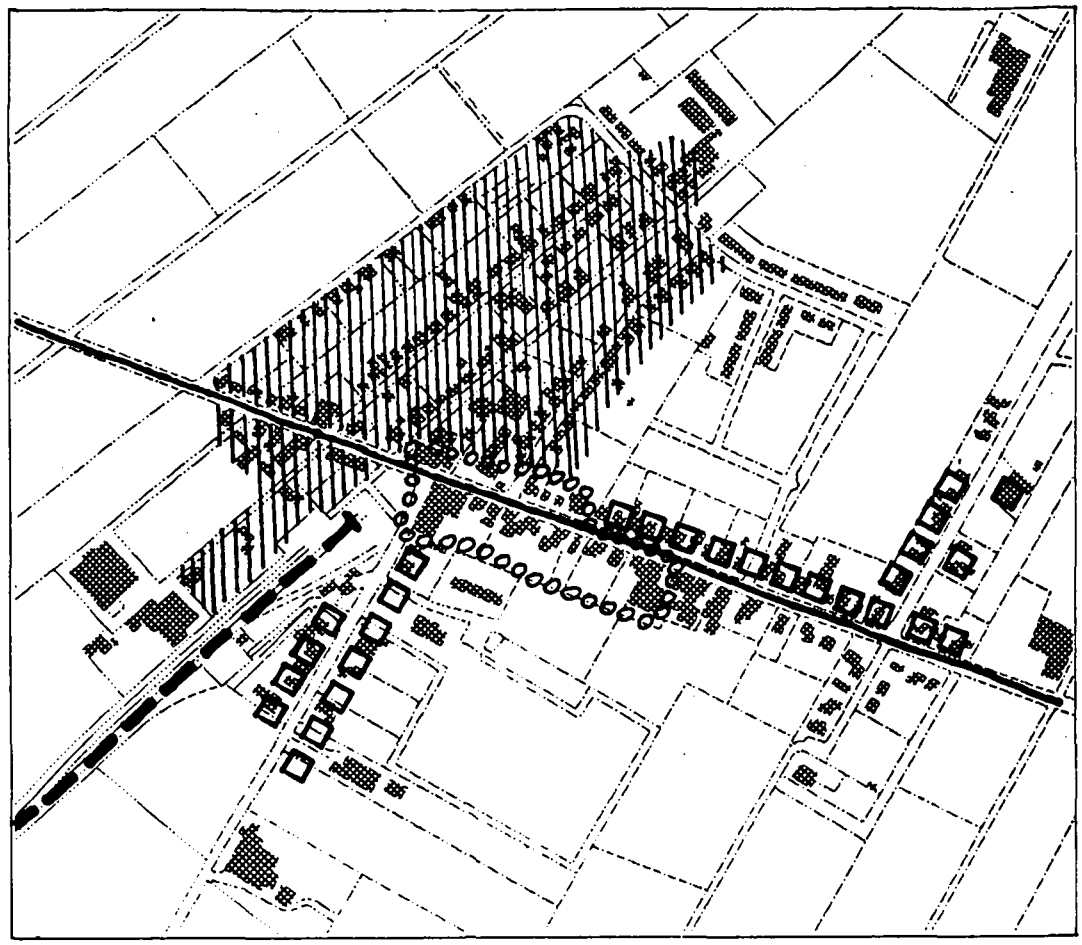

Niet stedelijk algemeen

Lineaire ontwikkeling
Hoofdweg
Spoorlijn
Bestaande kern voor 1850

ROODESCHOOL

0 300M

6.2 Inventarisatie van de bouwkunst

De inventarisatie van de bouwkunst heeft als doel de (meest) kenmerkende objecten en complexen voor de ruimtelijke, functionele en architectuur-historische ontwikkelingen in de periode 1850-1940 vast te leggen. Essentieel voor de inventarisatie is dat ze 'breed' wordt uitgevoerd. Omdat er in de periode 1850-1940 erg veel gebouwd is heeft de Rijksdienst voor Monumentenzorg als uitgangspunt geformuleerd dat er bij de selectie van objecten/complexen sprake moet zijn van een "herkenbare mate van representativiteit voor de cultuurhistorische ontwikkelingen van de betreffende bouwperiode in de ruimste zin van het woord".

Om het wat overzichtelijker te maken is voor de inventarisatie in de provincie Groningen een onderscheid gemaakt tussen twee categorieën objecten/complexen:

1 die objecten/complexen die een sociaal, economisch of cultuur-historisch belang vertegenwoordigen. Binnen deze categorie vallen objecten/complexen als fabrieken, scholen, kerken, bruggen, boerderijen etc.

2 die objecten die een representatief beeld geven van de woonbebouwing in de verschillende gemeenten.
Daarnaast kan er bij beide categorieën sprake zijn van een extra, de architectonische kwaliteit betreffende, waardering.

Als algemene regel bij de selectie van deze twee categorieën bouwwerken geldt dat ze gaaf moeten zijn. Dat wil zeggen, er mogen aan het bouwwerk geen ingrepen hebben plaatsgevonden die het in zijn grondvorm hebben aangetast. (Gaaf betekent dus niet per se: goed onderhouden.) Er zijn natuurlijk uitzonderingen op de regel. Het gaat dan om voorbeelden van objecten/complexen die zeer schaars zijn in de provincie als geheel of in de gemeenten afzonderlijk. Bij dergelijke voorbeelden wordt het criterium gaafheid vervangen door dat van schaarsheid/zeldzaamheid.

Hierna volgen een aantal kaarten waarop de in deze gemeente geïnventariseerde objecten met een stip zijn aangegeven (een open stip wil zeggen: dit object heeft geen eigen inventarisatieformulier, het staat bij een ander formulier opgenomen). Tevens zijn hierop de Gebieden van aandacht omlijnd die vermeld staan in hoofdstuk 5.2.
De resultaten van de objectinventarisatie zijn verzameld in een aparte bijlage (Inventarisatie van de Bouwkunst), waarin zijn opgenomen een volledige uitdraai van de inventarisatieformulieren, een afbeelding van alle geïnventariseerde objecten en een lijst met adressen van de panden.

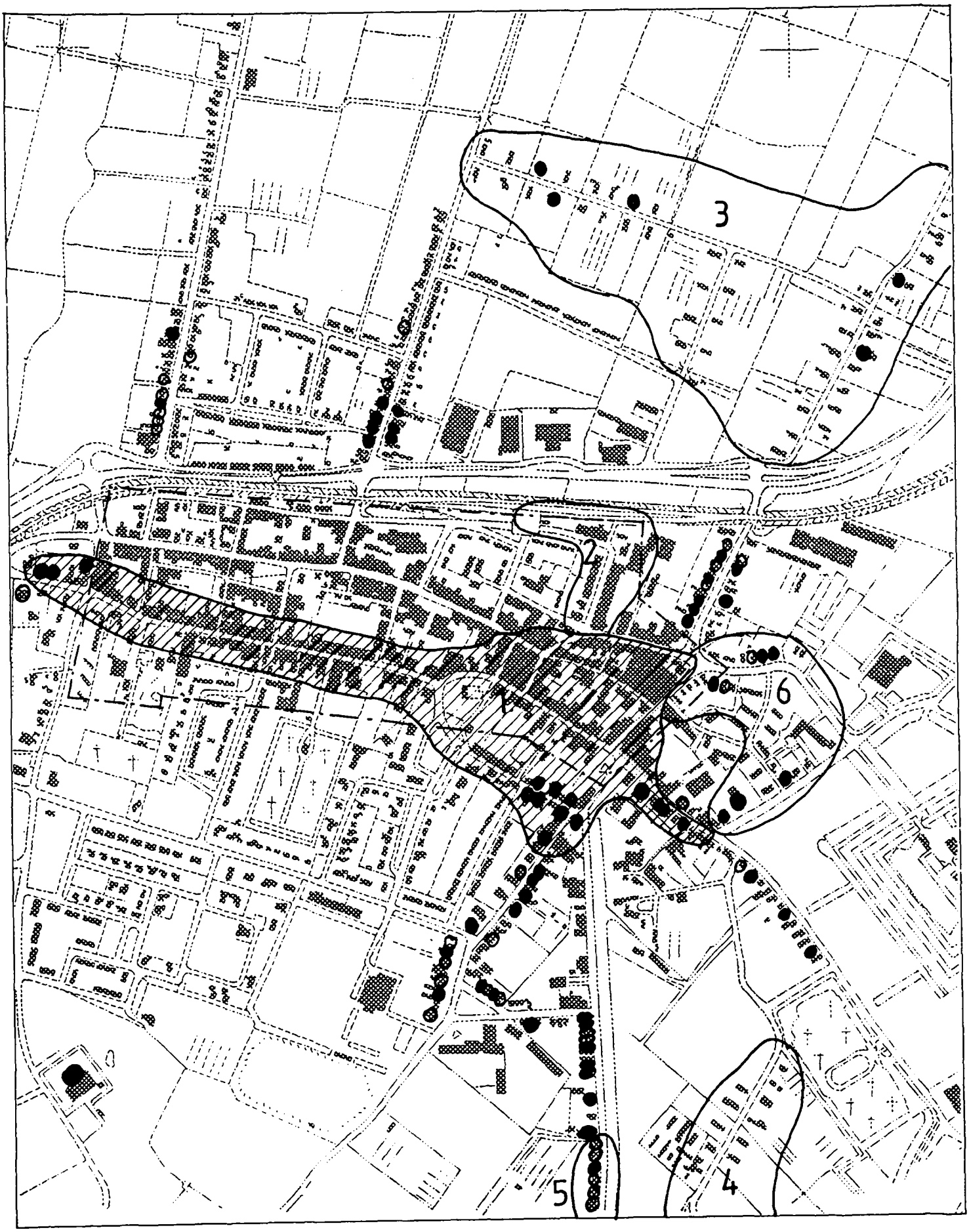

UITHUIZEN

0 300M

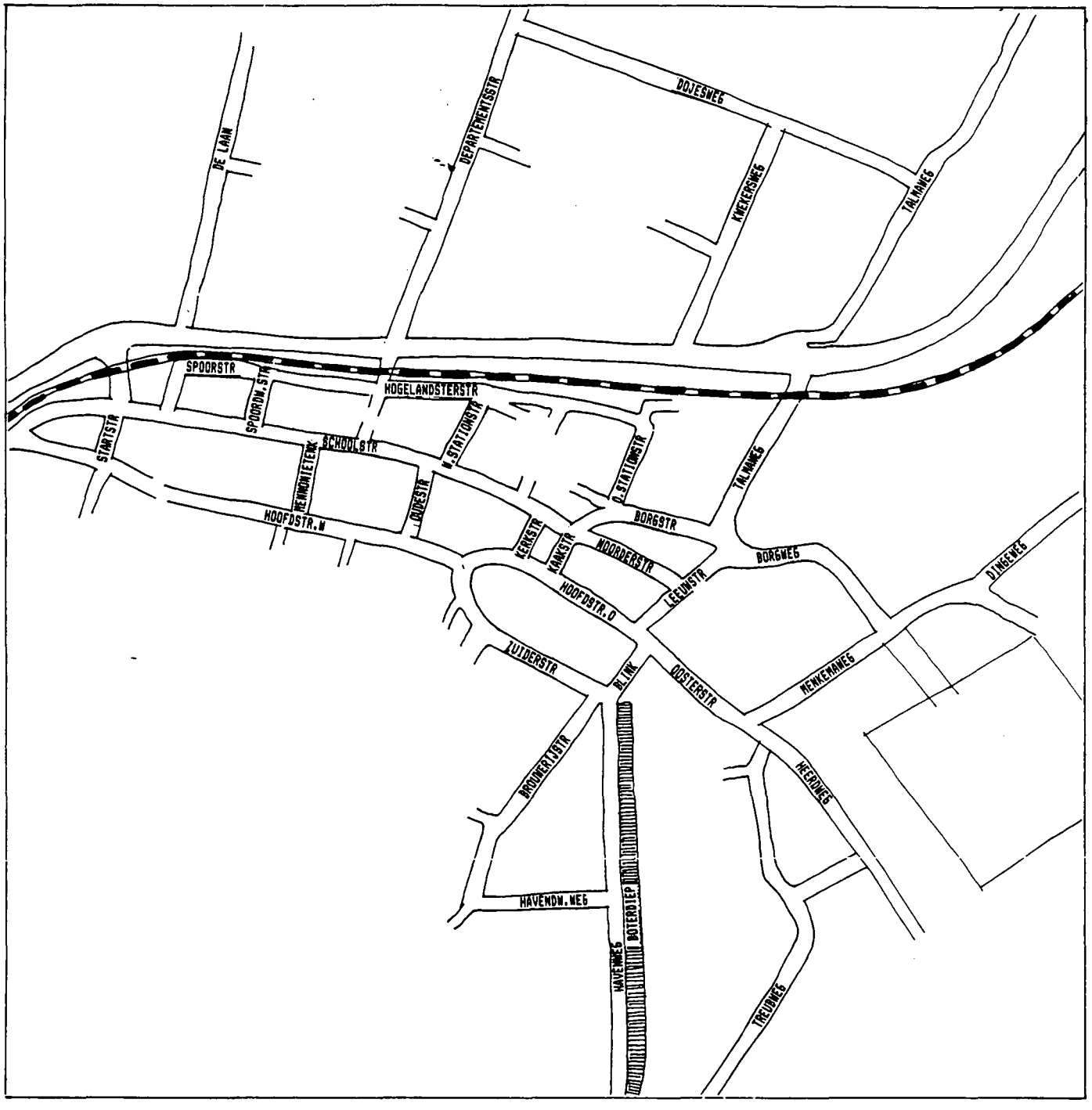

UITHUIZEN

0 300M

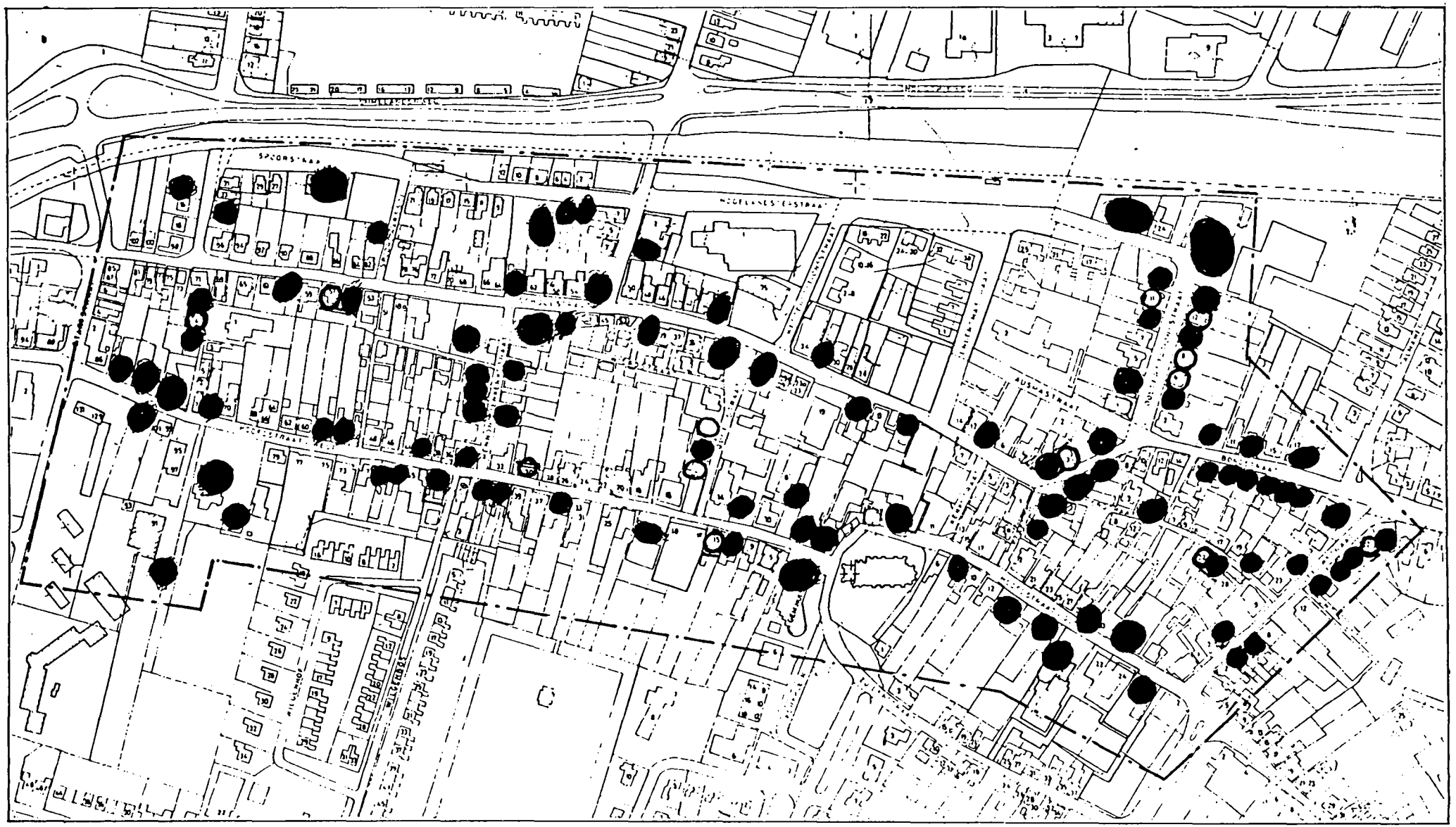

Uithuizen Centrum

schaal 1:5000

UITHUIZERMEEDEN

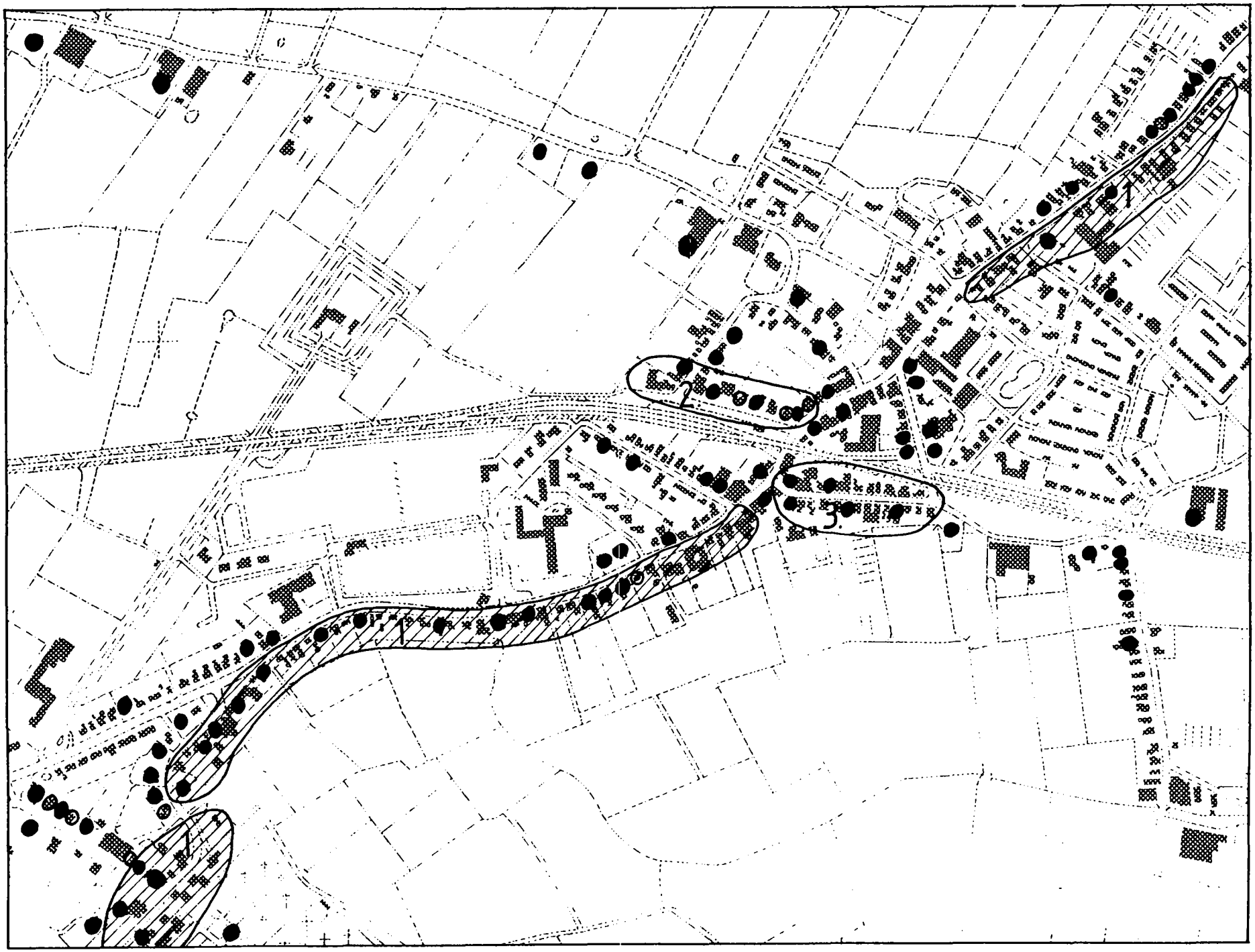

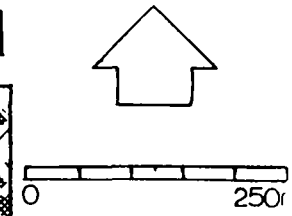

UITHUIZERMEEDEN

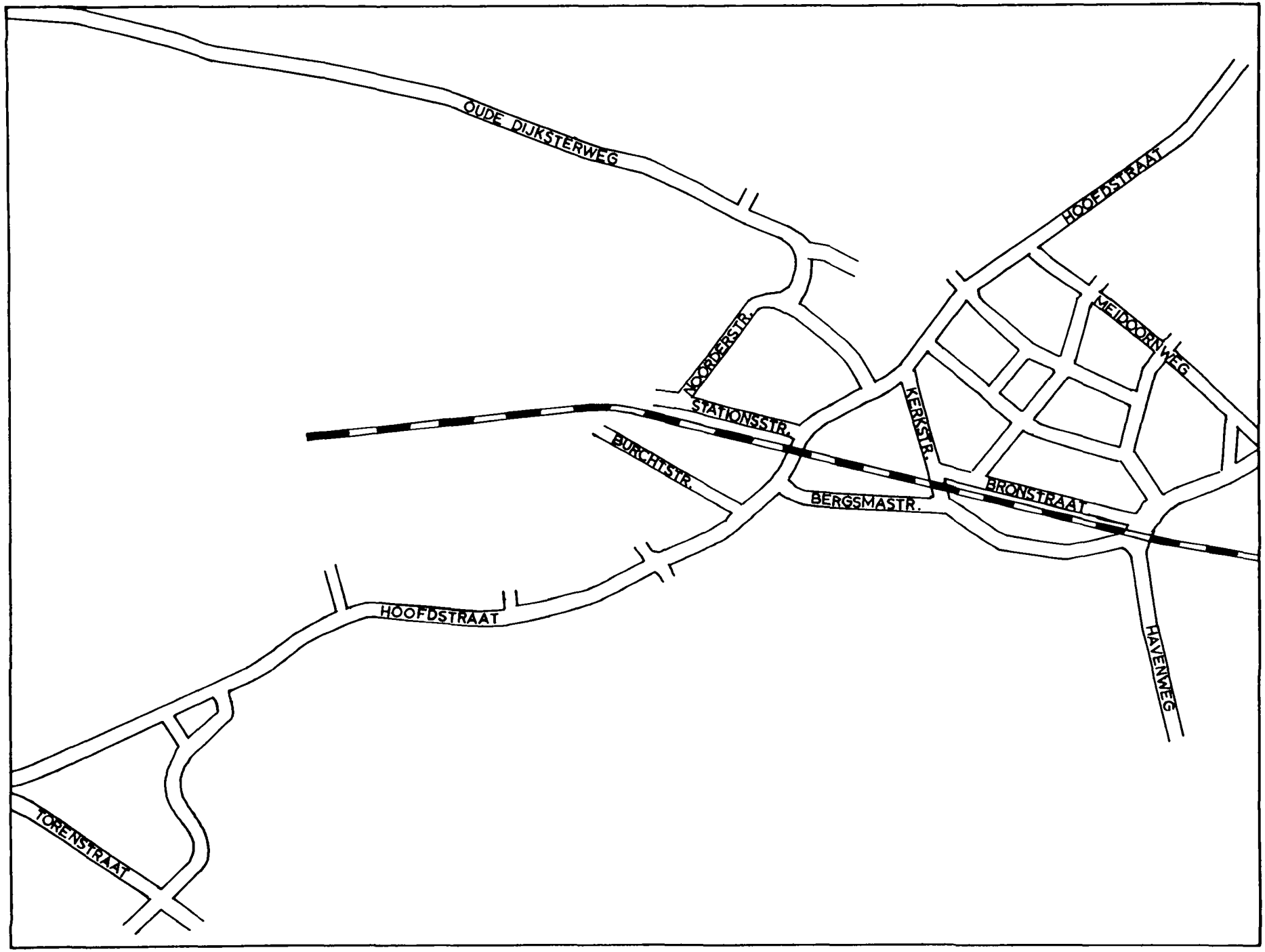

0 250m

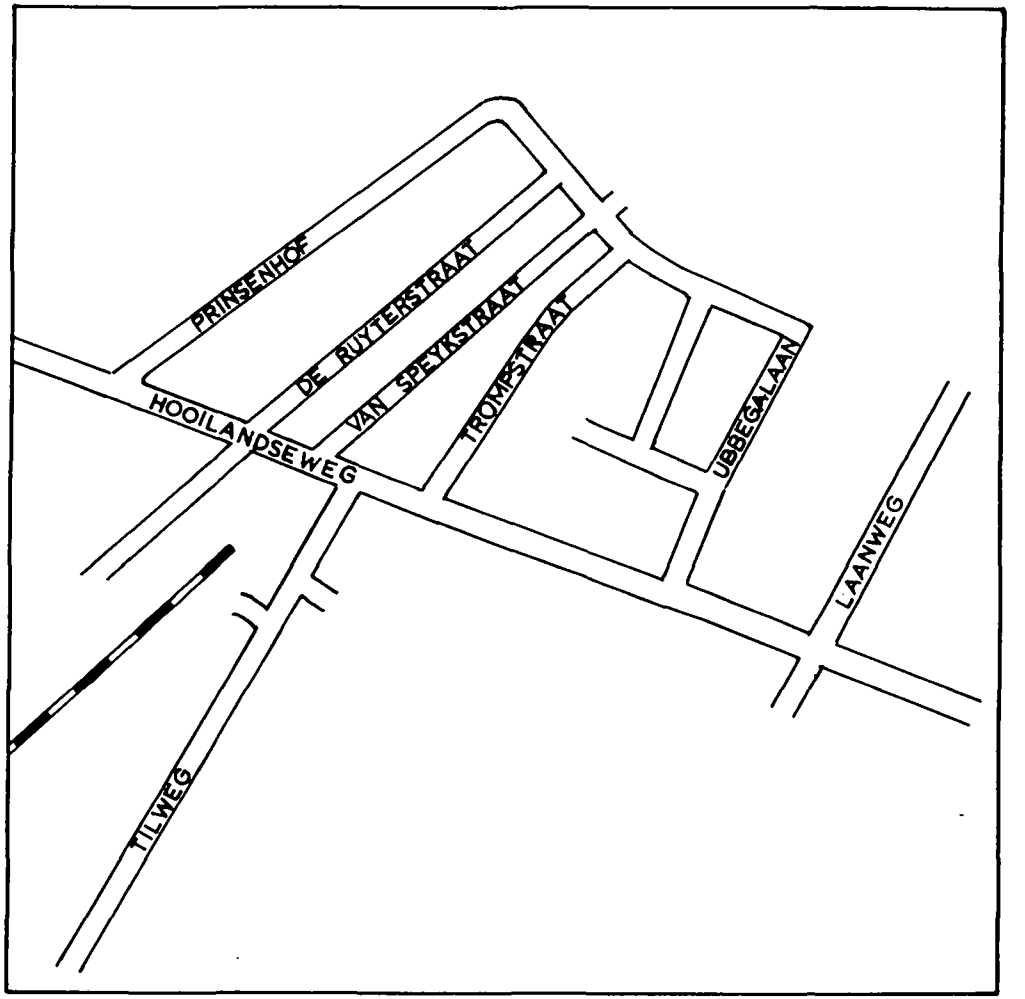

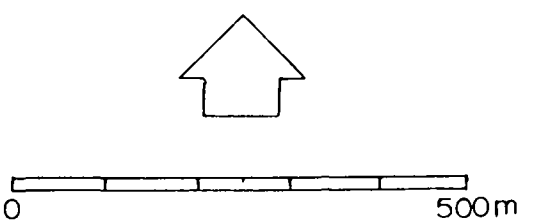

ROODESCHOOL

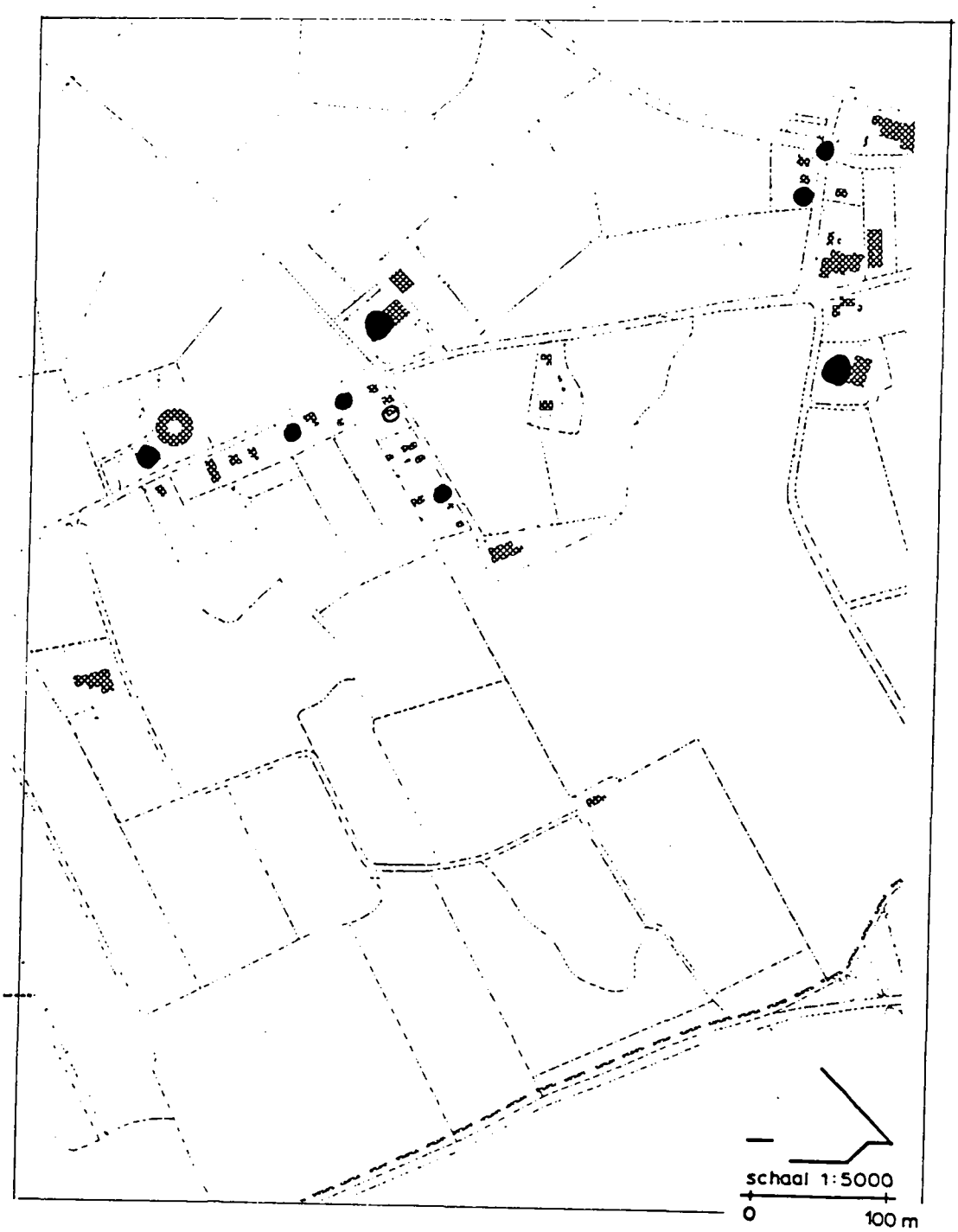

Oldenzijl

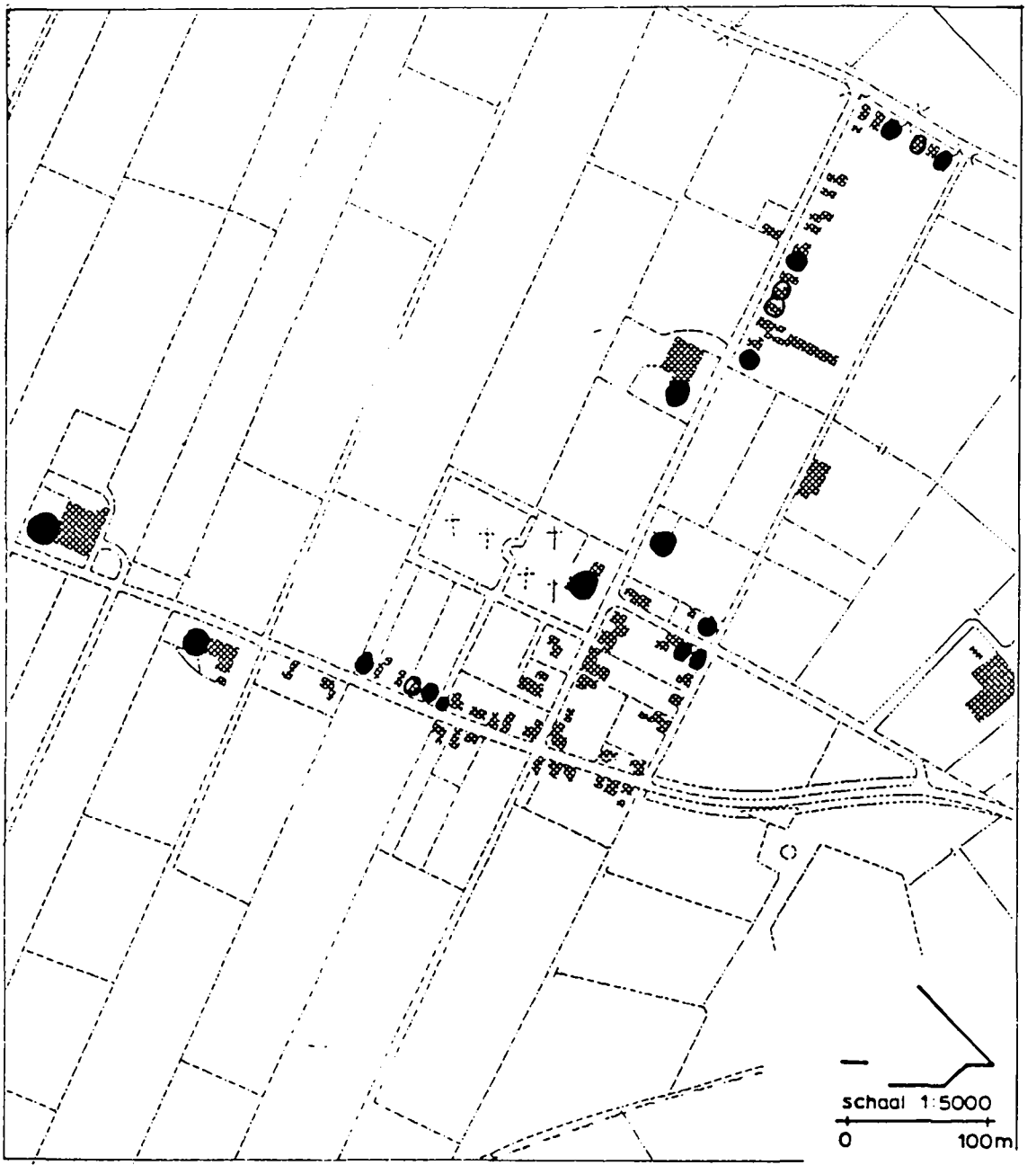

Oosteinde

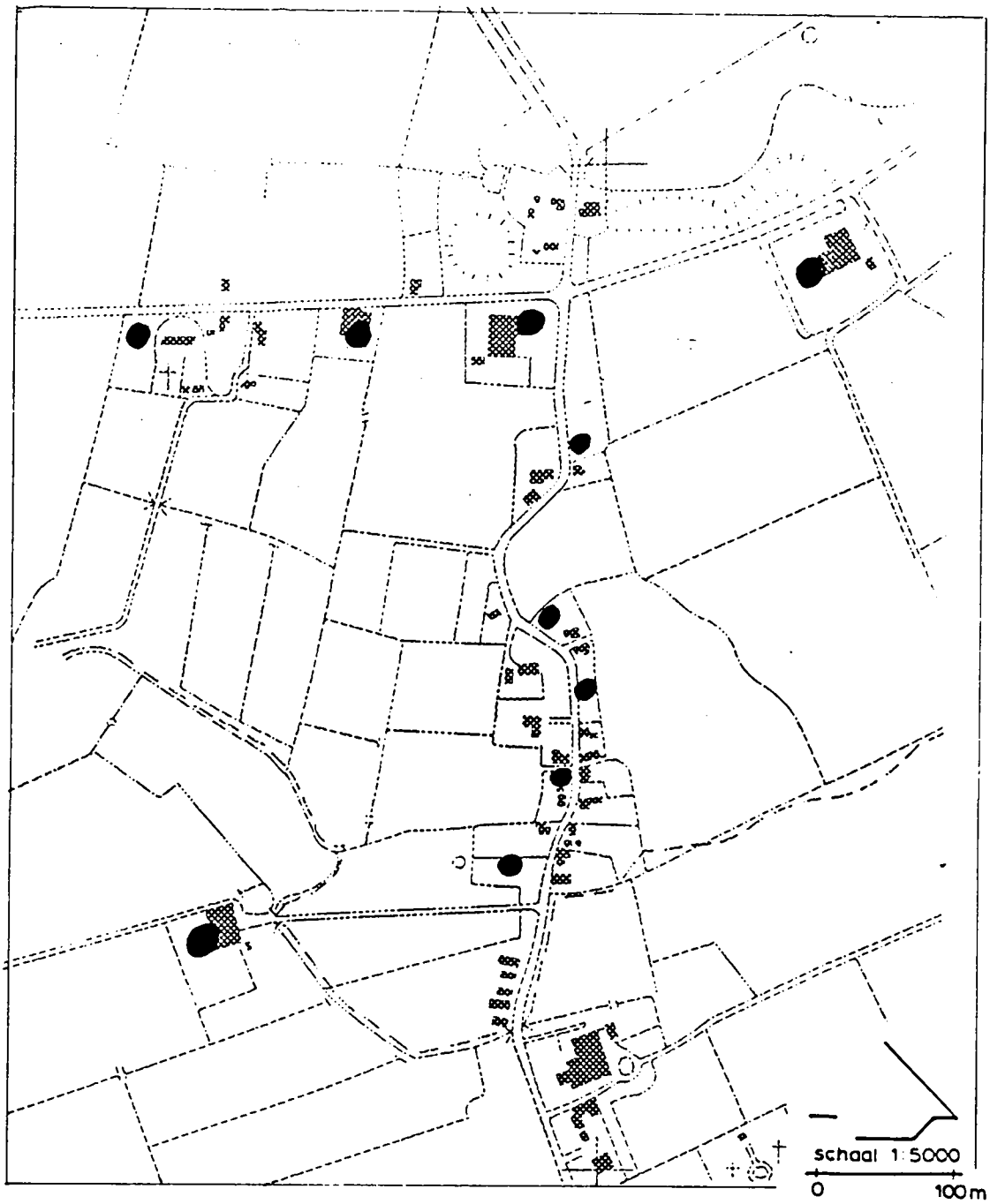

Oosternieland

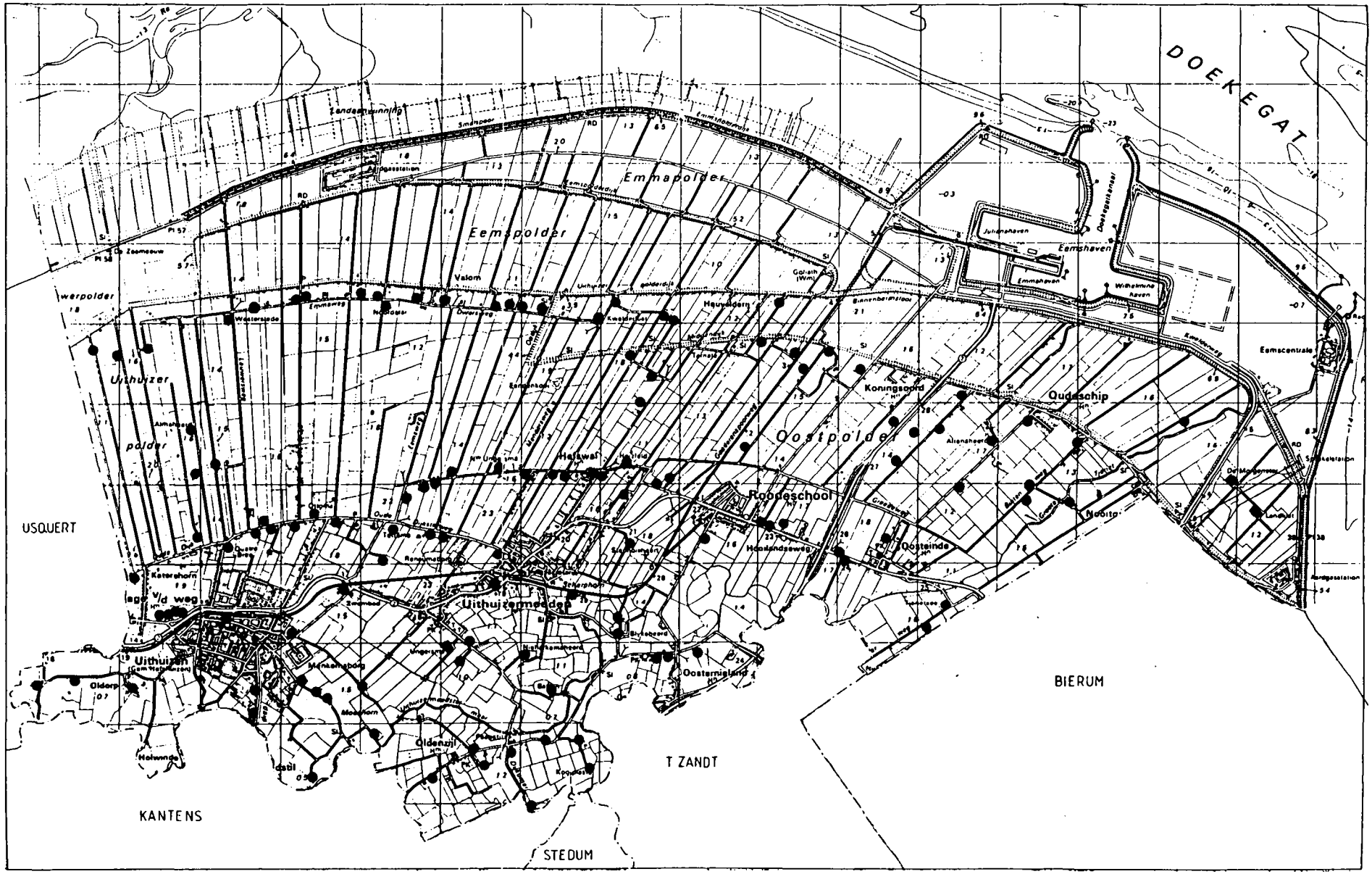

GEINVENTARISEERDE BOERDERIJEN

GEMEENTE HEFSHUIZEN

Oudeschip

Literatuurlijst

- Boer Sap, S. de, Spoorwegen in Groningen. Utrecht, 1987.

- Bolt, A., Geschiedenis van Uithuizen, 1982.

- Fysische geografie, botanie en ornithologie. Noord-Groningen - Vierendeel. Provinciale Planologische Dienst, 1985.

- Hartsema, D. en Mollema, W. Met de boderijders naar Groningen. Bedum, 1987.

- Hofstee, E.W., Groningen van grasland naar bouwland 1750-1930. Wageningen, 1985.

- Nijhoff-Meijer, T.K., Historie en boerderijen van Uithuizermeeden, 1979.

- Provinciale almanak voor Groningen 1985.

- Raamplan waterwegen provincie Groningen. Provincie Groningen, 1978.

- Roeleveld, W., The Groningen coastal area. Amsterdam, 1974.

Kaarten

- Gemeente atlas van de provincie Groningen 1867. Kuyper, J., Leeuwarden-Hugo Suringar.

- Topografische kaart 1910-1911, 1:25000.

- Topografische kaart 1933, 1:25000.

- Topografische kaart Groningen uit 1659 en 1680.